

wonder en is
gheen wonder

MEDISCH

“Long COVID” *De laatste golf?*

SAMENZWERINGEN

QAnon *Het ene complot is het andere niet*

RECENSIES

De coronaplandemie *In Gods naam* *Je mag zeggen wat je denkt*

SKEPP

Kees de Jager wordt 100 **Nieuw erelid: Pepijn van Erp**

wonder en is
gheen wonder
tijdschrift voor
wetenschap en rede

De titel van dit tijdschrift **Wonder en is gheen Wonder** heeft betrekking op de toelichting van Simon Stevin (Brugs wiskundige, natuurkundige en bouwkundige, 1548-1620) onder zijn klootkransbewijs: ook wat er vreemd uitziet kan een natuurlijke verklaring hebben.

Wonder en is gheen Wonder is een uitgave van SKEPP vzw en verschijnt per kwartaal voor de leden van de organisatie.

skepp

www.skepp.be

COLOFON

KERNREDACTIE: Johan Braeckman, Marleen Finoulst, Tim Trachet, Patrick Vermeren, Wietse Wiels
HOOFDREDACTIE: Bart Coenen - bart.coenen@skepp.be
GRAFISCHE VORMGEVING: Els Van Hemelryck, www.typolatta.be
DISTRIBUTIE: Paul De Belder
REACTIES & ARTIKELS: bart.coenen@skepp.be
CONTACT BOEKBESPREKINGEN: Johan Braeckman - recensies@skepp.be
VERANTWOORDELIJKE UITGEVER: Johan Braeckman
DRUK: Graphius, Gent
OPLAGE: 1000 ex.

RAAD VAN BESTUUR: Paul De Belder, voorzitter - Tim Trachet, algemeen secretaris - Wietse Wiels - Brecht Decoene - Dirk Devroey - Marleen Finoulst, ondervoorzitter - Gerda Sterk - Kris Martens, ondervoorzitter - Patrick Vermeren, secretaris - Fred Waumans, penningmeester
ERELEDEN: Henri Broch - Cornelis de Jager - Paul Kurtz (+) - Armand Pien (+) - Jan Willem Nienhuys - Roger Van Geen (+) - Etienne Vermeersch (+) - Jacques Van Rillaer - Edzard Ernst - Marie Prins (+) - Michael Heap - Lieven Gheysen (aka Gili) - Pepijn van Erp

BESTELLING TIJDSCHRIFT: info@skepp.be
ABONNEMENT + LIDMAATSCHAP: 30,00 euro
BUITENLAND: + 5,00 euro
KOSTENDRAGER SKEPP: BE06 0012 1684 7822 (BNP Paribas Fortis)
BUITENLANDSE TRANSACTIES: IBAN BE06 0012 1684 7822 - Swift/BIC Code: GEBABEBB (BNP Paribas Fortis)

EDITO

Onbegrijpelijk, zei u?

Als er één woord is dat in de mode kwam als gevolg van de huidige coronamaatregelen, dan is het wel het woord "onbegrijpelijk".

De media staat vol van reacties van mensen die de maatregelen "onbegrijpelijk" vinden. Dat geldt voor de Vlaamse media, maar ook voor de Nederlandse, voor de Franstalige... Het is onbegrijpelijk dat kappers niet eerder open mochten. Het is onbegrijpelijk dat kappers wel open mochten en tatoeëerders niet. Het is onbegrijpelijk dat studenten niet naar de universiteit mogen. Het is onbegrijpelijk dat de kotbubbel niet eerder was uitgebreid. Het is onbegrijpelijk dat de ijskar niet mag rondrijden. Het is onbegrijpelijk dat de cafés aan de kust niet open mogen voor de drommen kusttoeristen... En zo kunnen we verder gaan.

Die uitspraken komen van groepen die zeer goede redenen hebben (of hadden) om ongelukkig te zijn. Horeca, contactberoepen, studenten, kustburgemeesters... Ze hebben alle redenen tot klagen over de opgelegde beperkingen. Die zijn onaangenaam, nadelig, catastrofaal zelf. Maar onbegrijpelijk?

Hoe moeten we dit begrijpen? In veel gevallen staat "onbegrijpelijk" hier voor "absurd" of zelfs "onverantwoord". Zeker als lobbygroepen dat in de mond nemen. Ze willen de maatregelen zelf ondermijnen. Maar als het om individuele betrokkenen gaat, is het best mogelijk dat ze het inderdaad niet begrijpen.

Wat we waarnemen, wordt immers gekleurd door onze eigen opvattingen. En onze eigen opvattingen zijn gestuurd door onze belangen. Dat geldt des te meer als die belangen in grote moeilijkheden verkeren. Toen de tabaksboeren in Wervik of Appelterre voor het eerst hoorden dat roken slecht was voor de gezondheid dachten ze (1) dat het niet waar was en (2) dat dit hoe dan ook niet het geval kon zijn voor hun eigen tabak. Tja...

Dat de coronamaatregelen er op advies van experts zijn gekomen, is geen garantie dat ze onfeilbaar zijn, maar ze zijn wel op wetenschappelijke theorieën en gegevens gebaseerd. Die theorieën zijn uiteraard wel te begrijpen, maar toch. Ze lijken soms in strijd te zijn met het gezond verstand. Als men veilig genoeg is, dan zal het wel gaan, zeker? Wat niet zo eenvoudig te begrijpen is, is het kwantitatief karakter van de gevolgen van die maatregelen. Gevolgen die in de statistieken merkbaar worden.

Wie verder dan anderhalve meter van een ander staat en een masker draagt, is niet absoluut veilig. Wie veel dichter staat en geen masker draagt, loopt niet automatisch een besmetting op. Maar neem duizend mensen in de ene situatie en duizend in de andere, dan zal het aantal gevallen van besmetting nadien duidelijk verschillen.

Statistisch is er een duidelijk verschil in besmettingsgraad tussen bijvoorbeeld het sluiten van alle kapsalons of het open houden. Er zijn grote getallen in het spel. Als men een voorzorgsmaatregel naleeft, dan zal het eigen effect misschien niet zo opvallen, maar wel als iedereen – of toch de grote meerderheid – dat doet.

De resultaten drukken zich uit in getallen (in de media meestal aangeduid als "cijfers") en die lijken niet iedereen aan te spreken. Moeten we op dat punt niet meer "begrijpelijk" worden?

Op het moment dat deze regels worden geschreven, wordt er elke 36 seconden iemand in België met het coronavirus besmet en sterft er elk uur iemand aan COVID-19. Misschien is dat wel begrijpelijk?

Tim Trachet is SKEPP-erevoorzitter

Stuur je reacties op dit nummer naar bart.coenen@skepp.be.

INHOUD

lente 2021

MEDISCH

“Long COVID” 4

De laatste golf?

Wietse Wiels

SKEPP

Kees de Jager wordt 100 14

SKEPP-erelid Kees de Jager viert op 29 april zijn honderdste verjaardag

Tim Trachet

SAMENZWERINGEN

QAnon 16

Het ene complot is het andere niet

Brecht Decoene

SKEPP

Nieuw erelid 24

Pepijn van Erp

RECENSIES

De coronaplandemie 26

Zicht op een verborgen speelveld

In Gods naam 34

Een geschiedenis van religieuze intolerantie

Je mag zeggen wat je denkt 35

zolang je maar hetzelfde denkt als iedereen

P4
“LONG COVID”

P14
KEES DE JAGER
WORDT 100

P16
QANON

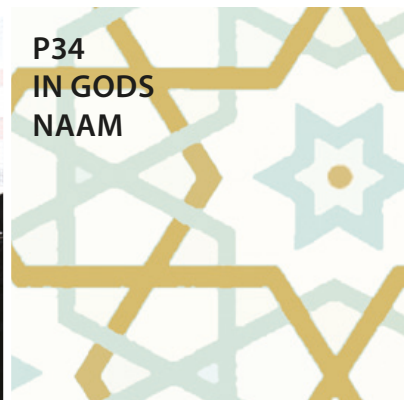
P24
NIEUW ERELID

P26
DE CORONAPLANDEMIE

P34
IN GODS
NAAM

P35
JE MAG
ZEGGEN
WAT JE DENKT

“Long COVID”

De laatste golf?

▶ Auteur: Wietse Wiels

In verschillende media is sprake van langdurige, ernstige symptomen na milde of zelfs asymptomatische infecties met SARS-CoV-2, vaak bij jonge en gezonde mensen. Dit syndroom wordt Long COVID (van lang in het Engels, niet ons ademhalingsorgaan) genoemd, en wordt opgenomen in allerlei communicatie over het vermaledijde virus. Het zou één van de redenen zijn om zo doortastend mogelijk op te treden tegen de kleine boosdoener. Maar is Long COVID wel een zinvolle diagnostische constructie?

Het is ondertussen een cliché en ook niet meteen formeel te becijferen, maar wellicht domineerde nog nooit één onderwerp het denken, schrijven en praten van zovelen zo lang als de recente pandemie. Toen het stof van de overrompelende eerste golf neer begon te dwarrelen, werd al snel minstens evenveel in het zand gerold over van alles en nog wat. Wetenschappers, politici, journalisten, opiniemakers, zorgverleners, en zowat elke andere beroepsgroep kibbelden vrijwel dagelijks over zowat alle aspecten van de onzichtbare vijand. En dat van het ene naar het

andere uiteinde van het kennisspectrum: van evidente wetenschappelijke waarheden (SARS-CoV-2 veroorzaakt COVID-19, en virussen veroorzaken wel vaker ziektes), over genuanceerdere zaken als de hoeveelheid bewijs voor of exacte werkzaamheid van deze of gene maatregel (bijvoorbeeld de avondklok of mondmaskers, *horresco referens*¹), tot puur gespeculeer over de verre toekomst. Alles werd voortdurend in vraag gesteld en van links en rechts aangevallen. Ik heb de indruk dat dit over de kwestie van de *Long COVID* bijzonder genoeg niet het geval was, of toch niet op een genuanceerde en wetenschappelijke manier.

Waarover ik het niet heb

Het begin van elke wetenschappelijke onderneming is het aflijnen van de onderzoeksvraag, met behulp van duidelijke definities en grenzen. Daar gaat het bij veel communicatie over *Long COVID* al verkeerd. Allerlei verwante maar toch best te onderscheiden zaken worden op één grote hoop gegoooid. Het lijkt me daarom nuttig om te specificeren waarover dit stuk niét gaat.

“Een vervelend aspect van de verhitte publieke discussies (omtrent coronamaatregelen) was het schijnbaar ontstaan van slechts twee overkoepelende opties: paniekzaaier of ontkenner. ”

Over het algemeen kunnen we (zogenoemde observatie-opnames even wegdenkend) stellen dat iemand die op intensieve zorgen heeft gelegen zonder dat verblijf wellicht was overleden. Zoals de naam van de afdeling doet vermoeden, is een opname geen klein bier. Een heel aantal belastende interventies, van nauwgezette monitoring over straffe medicatie tot zware chirurgie en hartlongmachines worden ingezet. Daarnaast is er uiteraard het effect van de ziekte die de persoon op intensieve zorgen deed belanden: meestal is dat geen verkoudheid.

1. Ik huiver als ik eraan denk.

Het is bekend dat heel wat overlevers (de exacte percentages variëren naargelang het opzet van de studie) kampen met een zogenaamd *post-intensive care syndroom*. Dat kan maandenlang aanslepen. Velen worden nooit meer de oude, zowel fysiek als mentaal. Deze groep laten we dus buiten beschouwing.

Ook andere concrete chronische complicaties van acute, ernstige ziekte neem ik niet mee in deze analyse. Bijvoorbeeld: een afgezet been door een bloedkluiter, een inspanningsbeperking door een hartinfarct, spraakproblemen door een beroerte... Het is immers nogal wies dat deze drama's langdurige gevolgen hebben, en jammer genoeg al te vaak in

de hand gewerkt werden door COVID-19. Eén symptoom verdient hier wel een speciale vermelding: smaak- en geurverlies. Hoewel het er op lijkt dat bij de meeste slachtoffers dit zintuig langzaam herstelt (soms met speciale geurtraining), lijkt een kleine groep er erg lang last van te hebben of zelfs gewoon niet te genezen. Het verlies aan levenskwaliteit dat hiermee gepaard gaat, is niet te onderschatten. Tenzij je het hebt meegemaakt, is het erg moeilijk om je voor te stellen hoe het voelt om het verschil tussen pakweg een glas rode wijn en een glas appelsiensap niet te smaken. Er bestaat overigens ook een risico op het eten van rot voedsel, het niet ruiken van een gaslek, etc. Laten we hopen dat zo veel mogelijk getroffen-

nen alsnog recupereren. Het herstel van neurologische schade kan immers wel vaker één à twee jaar duren.

Dat men enkele weken nodig kan hebben om van een flinke infectieziekte te herstellen, is niet zo verwonderlijk en elke huisarts goed bekend. Iets wat enkele weken aanhoudt, noem ik niet chronisch. Schrijver dezes was twee weken flink ziek, en daarna nog twee weken niet helemaal in topvorm. Dat heeft mijn mening niet veranderd.

Ik wens niettemin expliciet te benadrukken dat mijn betoog hier helemaal *niets* te maken heeft met het "onderschatten" van het virus, of het "miskennen" van de

“Een belangrijk deel van de berichtgeving over *Long COVID* zijn getuigenissen. Dat is menselijk waardevol, maar wetenschappelijk is het dat niet. Niettemin werden deze persoonlijke verhalen breed belicht in de media en voortdurend gebruikt in de wetenschappelijke literatuur. ”

ernst ervan. De impact van het *Long COVID* verhaal op de publieke perceptie van het pandemiebeleid is interessant, maar niet het onderwerp van dit stuk. Een vervelend aspect van de verhitte publieke discussies was het schijnbaar ontstaan van slechts twee overkoepelende opties: paniekzaaier of ontkenner. Dat is voor een zo complexe verzameling kwesties gewoon onnozel.

Ten slotte moet ik benadrukken (al krijg ik zelfs mét die explicitering nog haatmail) dat ik hier mijn twijfels over een **diagnose** uit. Geen vezel in mijn lichaam twijfelt aan de echtheid (wat dat ook moge betekenen) van de **symptomen** en het lijden van deze mensen. Ik wens me ook niet uit te spreken over specifieke getuigenissen of individuele gevallen die ik niet persoonlijk onderzocht. Dat is geen geneeskunde.

Waarover ik het wel heb

Over de symptomen van *Long COVID* bestaat geen eensgezindheid, er zijn geen diagnostische criteria. Samen met de verwarring met alle andere vormen van

chronische klachten die ik hierboven opsomde, zorgt dat voor heel wat onduidelijkheid. Toch kunnen we een heersend beeld van deze groep schetsen.

We lijsten een aantal typisch vermelde symptomen op (hier ontleend aan de Britse nationale gezondheidsdienst NHS):

- ◆ Vermoeidheid
- ◆ Kortademigheid, pijn op de borst of een ander bedrukkend gevoel, hartkloppingen
- ◆ Geheugen- en concentratieproblemen (de zogenaamde *brain fog*)
- ◆ Slaapproblemen
- ◆ Duizeligheid en oorsuizen
- ◆ Tintelingen
- ◆ Gewrichtspijnen
- ◆ Depressie en angst
- ◆ Diarree, eetlustverlies, smaakveranderingen
- ◆ Een ziek gevoel, temperatuursverhoging, hoest, hoofdpijn, keelpijn
- ◆ Uitslag
- ◆ Talloze andere symptomen, al dan niet in overlap met wat ik in de vorige alinea besprak

Veel artikels benadrukken dat deze symptomen zich vaak voordoen bij mensen die acuut niet erg ziek waren en voordien geen bijzondere gezondheidsproblemen hadden. Sommigen zouden zelfs asymptomatisch besmet zijn. Vaak insinueert men een zware impact op de productiviteit en levenskwaliteit, gaande tot totale invaliditeit.

Welke bewijzen worden er aangeleverd ?

Getuigenissen

Een belangrijk deel van de berichtgeving over *Long COVID* zijn getuigenissen. Dat is menselijk waardevol, maar wetenschappelijk is het dat niet. Zoals elke onderzoeker weet, is het meervoud van anekdote niet data. Niettemin werden deze persoonlijke verhalen breed belicht in de media en voortdurend gebruikt in de wetenschappelijke literatuur. Ook de allergrootste vakbladen (*Nature*, *The Lancet*, *JAMA*,...) publiceerden ronduit emotionele editoriaalen en vage oproepen tot meer onderzoek of het niet perfect vertaalbare *awareness*. De referenties van deze stukken bevatten meestal blogposts of reportages in de lekenpers, niet zelden van (kennissen van) wetenschappers. Alsof dat een meerwaarde betekent.

De illustraties bij dit artikel komen uit de reeks 'United Nations COVID-19 Response' op unsplash.com.

“Zelfs de allergrootste vakbladen publiceerden in allerlei artikels over COVID-19 van ronduit erbarmelijke kwaliteit, niet zelden in gebrekkig Engels, om toch maar de eerste te zijn en dus veel geciteerd te worden.”

Ook de naamgeving van de aandoening verraadt hier al een mechanisme. Aanvankelijk werd dit ziektebeeld aangeduid met de term *post-COVID syndroom*. Dat is immers een logische beschrijving van de kern van de zaak: een samenloop van symptomen (de betekenis van het woord syndroom) na een coronavirusinfectie. Bovendien is het een gebruikte categorie voor allerlei andere ziektebeelden. Deze term werd evenwel al snel, onder expliciete druk van patiënten (die zichzelf *long haulers* noemen), omgezet in *Long COVID*. Het prefix *post-* zou immers impliceren dat er niet perse altijd en bij iedereen een direct verband is tussen de vele symptomen en de directe effecten van een besmetting met SARS-CoV-2. Stel je voor.

In dat opzicht stelt zich in mijn ogen een parallel met een aantal aspecten van het zogenaamde *woke* denken. Iemands subjectieve ervaring en de daaruit getrokken (of, nog erger, vooraf vastgelegde) theorieën gelden zonder meer als waarheid. Dat standpunt bekritisieren is taboe, vooral wanneer die persoon een slachtoffer van iets is. Het klopt dat er in de geneeskunde veel te lang veel te weinig aandacht is gegaan naar levenskwaliteit en de subjectieve ervaring van de patiënt. Al te vaak werd enkel naar laboresultaten en scanners gekeken, in plaats van naar de eigenlijke symptomen van de zieke. Levenskwaliteit wordt meer en meer bestudeerd als uitgangspunt in studies, met gevalideerde schalen. Haast alle grote wetenschappelijke verenigingen tellen nu patiënten onder haar adviserende leden. Dat is uitstekend en erg zinvol. Maar een zieke kan niet zomaar zelf decreteren waaraan hij of zij lijdt en hoe dat komt. Dat is een onwetenschappelijk en schadelijk idee.

Geregeld wordt het argument gebruikt dat deze mensen voorheen niet ziek waren. Welk punt hiermee gemaakt wordt, is me niet erg duidelijk. De meeste mensen zijn immers niet ziek voor ze wel ziek zijn.

Specifieke studies

Wat studies betreft, kunnen we vaststellen dat er in 2020 een ware vloedgolf van publicaties de wetenschappelijke wereld heeft overspoeld. Amper een jaar na de ontdekking van het virus krijgen we al honderdduizenden hits op zoekmachine *Pubmed* bij aan coronavirus verwante zoektermen. In het medisch onderzoek geldt, zo mogelijk nog meer dan in de wetenschap in het algemeen, de gedachte dat een vaststelling publiceerbaar is wanneer je de eerste bent om er iets over te schrijven. Door deze goudkoorts stootten de (...) en (...) of *COVID-19* genres vlotjes alle kookboeken en Harry Potters van de publicatietroon. Zelfs de allergrootste vakbladen publiceerden in allerlei artikels van ronduit erbarmelijke kwaliteit, niet zelden in gebrekkig Engels, om toch maar de eerste te zijn en dus veel geciteerd te worden. Er werd duizenden keren verwezen naar preprints. Dat zijn artikels die nog geen peer review ondergaan hebben. Eender wie kan eender wat op zo'n website achterlaten. De meest toonaangevende ziekenhuizen publiceerden gewoonweg opsommingen van elk mogelijk zeldzaam ziektebeeld dat zich ergens in de buurt van een mogelijke infectie situeerde in hun centrum. Dat bewijst helemaal niets. Van een heel aantal van die ziektes is bekend dat ze meestal geen duidelijke oorzaak hebben (in medisch jargon: idiopathisch), terwijl andere (vaak auto-immune) zich typisch kort na een infectie voordoen. Het inzicht dat er zich in een mensenleven soms verschillende en niet aan elkaar verwante problemen voordoen, leek aan weinigen besteed. Patiënten werden binnen de kortste keren onderworpen aan allerlei onderzoeken zonder duidelijke impact op hun toestand, wat leidde tot een enorme hoeveelheid data van onduidelijke betekenis. Veel van die studies werden gewoonweg nooit uitgevoerd bij andere infectieziekten - ik zal een bepaalde bekende seizoensinfectie maar niet bij naam noemen. Bekend in dat genre is de Duitse studie waarbij afwijkingen op hartscans werden gezien bij matig zieke patiënten.

Hoewel de auteurs benadrukten dat het niet duidelijk is wat de betekenis van die afwijkingen is (dat soort scan wordt nog maar een paar jaar gebruikt), stonden de kranten daags nadien al vol met allerlei doembeelden over een epidemie van hartfalen. Zo werkt dat niet. Als je maar genoeg onderzoeken doet zullen er altijd wel afwijkende resultaten opduiken. En zeker bij zieke mensen. Een mens is meer dan een röntgenfoto.

Ook in proefbuizen werd van alles en nog wat onderzocht met onverantwoord gespeculeer over de bredere betekenis daarvan. Elke ernstige wetenschapper weet nochtans dat je de hoog gecontroleerde omgeving van een laboratorium niet zomaar kunt extrapoleren naar een levende, zieke mens. Dat je in een petrischaal een virus in een zenuwcel kunt krijgen wil in de verste verten niet zeggen dat je van COVID-19 dement kunt worden. Dat het virus ook op niercellen te kweken is, wil niet zeggen dat er een golf van nierdialyse op ons afkomt. De overgrote meerderheid van de onderzoekspistes die in het labo veelbelovend lijken, stellen in het onderzoek bij mensen teleur en worden verlaten of minstens herbekeken. Dat ook wetenschappers vatbaar zijn voor cognitieve illusies en afhankelijk zijn van publieke middelen (en dus aandacht) werd pijnlijk duidelijk.

Hoewel al deze studies gretig geciteerd worden door de *Long COVID*-activisten, heeft een grote meerderheid ernstige of zelfs fatale methodologische tekortkomingen. Maar, nog belangrijker, ze gaan bijna allemaal helemaal niet over (de hierboven beschreven 'typische' versie van) *Long COVID*! Waarom zovelen dat evidente probleem niet inzien is me echt een raadsel.

Algemene studies

Een aantal studies die wel meer gericht waren op het *Long COVID* probleem in nauwe betekenis, kregen erg veel aandacht. Eentje uit eigen land haalde in het voorjaar het hoofditem van het 19 uur journaal op de nationale omroep, goed voor anderhalf miljoen kijkers. De onderzoekers leken vast te hebben gesteld dat een grote meerderheid van de COVID-patiënten, ook na een milde ziekte, weken tot maanden later nog ernstige klachten ervoer. Enig opzoekwerk leerde dat deze resultaten werden verkregen na een vrij-

willige online bevraging over chronische klachten in... spontaan gevormde Facebookgroepen van en voor "COVID patiënten met chronische klachten". Dat is gewoon potsierlijk. Volgens die methodologie zou men even goed een bevraging kunnen organiseren in het plaatselijke duivenlokaal om dan te besluiten dat de meerderheid van de Vlamingen verwoed colombofiel is. Het onwaarschijnlijk circulaire karakter van dit soort onderzoek is echt stuitend. Veel andere druk geciteerde studies uit het buitenland hanteerden een vergelijkbare methodologie. Sommigen hebben nagenoeg het karakter van een petitie, waarbij groepen patiënten en onderzoekers in feite een akkoord vragen met hun op voorhand vastgelegde besluiten, verpakt onder gemeenplaatsen als "meer onderzoek is nodig" en het slordig citeren uit van alles en nog wat.

Om echt een uitspraak te kunnen doen over de aard van deze vermeende aandoening, zou men een zo breed mogelijke groep (dat wil zeggen, echt alle mogelijke soorten besmettingen door elkaar) patiënten moeten opvolgen van begin tot einde, zonder ze te beïnvloeden. Dat is behoorlijk moeilijk. Dit soort epidemiologisch onderzoek is gevoelig aan allerlei soorten *bias*. Bepaalde groepen zijn moeilijk te bereiken of vallen onderweg af. Alleen al het idee in een studie te zitten en tientallen onderzoeken te (moeten) ondergaan beïnvloedt de gezondheidstoestand. Wat er precies gevraagd/onderzocht wordt en waarom, moet **op voorhand** vastgelegd worden. Enzovoorts.

“Groots opgezet epidemiologisch onderzoek leert dat de meerderheid van de bevolking op een willekeurig moment symptomen ervaart. Vermoeidheid voert deze hitlijst meestal aan, gevolgd door allerlei pijnen, angst en depressieve gevoelens.”

De methodologisch beste studie die ik kon vinden is die van Huang en collega's in *The Lancet*². Conclusie hier is dat een meerderheid van de patiënten maanden later nog last heeft van medische klachten, meestal één of twee. Vermoeidheid en angst/depressie voeren het lijstje aan. Belangrijk is te weten dat het hier gaat om het antwoord "ja" op de vraag "bent u soms overmatig (...)?", en geen objectief vastgestelde uitputtingsverschijnselen of een klinische depressie. Gemakshalve vergeeten de auteurs die te vergelijken met gegevens voor de algemene bevolking (zie voor ons land onder andere onderzoek van *Sciensano* uit het pre-COVID-tijdperk). Vergelijking met een toestand vóór de infectie is niet mogelijk, want toen bestond de studie natuurlijk nog niet. De onderzochte patiënten waren van middelbare leeftijd, vaak met chronische ziektes, en allemaal minstens een week opgenomen in het ziekenhuis. Hoe zieker ze acuut waren, hoe langer ze problemen ervoeren. Afwijkingen op technische onderzoeken (bijvoorbeeld scanners of longfunctieonderzoek) correleren niet goed met blijvende symptomen. De door de patiënten zelf aangegeven levenskwaliteit was overigens zeer behoorlijk, en niet lager dan in de algemene bevolking in China. Deze genuanceerde besluiten over een groep acuut ernstig zieke patiënten van middelbare leeftijd werden desalniettemin massaal gedeeld door de *Long COVID*-activisten. En dat terwijl de onderzochte groep maar weinig te maken heeft met de vaak naar voren geschoven jonge, gezonde, acuut niet ernstig zieke patiënt die daarna gebukt gaat onder *Long COVID*. *The New York Times* weet een ronduit apocalyptisch stuk aan dit onderzoek, waarbij allerlei wetenschappers en activisten hun onbewezen speculaties mochten projecteren op deze Chinese studie. Naar alle waarschijnlijkheid hebben miljoenen medemensen dat stuk gelezen.

De best uitgevoerde studies leren ons interessante zaken. Onder andere dat (met name) gehospitaliseerde en ernstig zieke patiënten met COVID-19 heus geen

griepje doormaakten, en een hele tijd op de sukkel kunnen blijven. Bewijs voor het bestaan van een duidelijk, laat staan frequent, *Long COVID-syndroom* is dat geenszins.

Zijn er alternatieve verklaringen?

Het is natuurlijk niet de bedoeling om een overkoepelende diagnose, die ik in twijfel trek, gewoon te vervangen door een andere. Het lijkt er sterk op dat we met overlappende groepen van aandoeningen te maken hebben, waarbij ons intellect iets te enthousiast patronen ontwaart en graag met zo weinig mogelijk categorieën werkt. Toch kunnen een aantal feiten ons van dienst zijn om een andere kijk op deze problematiek te werpen.

Allereerst is het belangrijk te beseffen dat een menselijk lichaam geen perfect gebouwde machine is. Groots opgezet epidemiologisch onderzoek leert dat de meerderheid van de bevolking op een willekeurig moment symptomen ervaart. Vermoeidheid voert deze hitlijst meestal aan, gevolgd door allerlei pijnen, angst en depressieve gevoelens. Wanneer de studie van Huang en collega's aantoont dat driekwart van de Chinezen van middelbare leeftijd geregeld één, twee of drie symptomen ervaart... is het niet duidelijk of er een erg relevant verschil met de situatie in de algemene bevolking is.

We kunnen ook vaststellen dat de symptomen die typisch aan de *Long-COVID* patiënt worden toegeschreven, vrijwel allemaal aspecifiek zijn. Aspecifiek is hier geen eufemisme voor vaag of psychologisch, maar letterlijk: niet specifiek. De meesten komen voor bij honderden of zelfs duizenden verschillende aandoeningen, maar evengoed zonder duidelijk aanwijsbare ziekte. Dat laatste klinkt misschien contra-intuïtief en als een medisch curiosum, maar is het allerminst. In de huisartsenpraktijk heeft een meerderheid van de klachten dit karakter. Bij de specialist variëren schattingen van 10 tot 25% van alle raadplegingen.

2. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)32656-8](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)32656-8)

Bij een relevante groep van de bevolking kunnen die symptomen zonder duidelijke oorzaak de categorie 'kwaaltjes' overstijgen en echt invaliderend worden. Omdat dit een in feite filosofisch classificatieprobleem is dat bovendien gehuld is in controverse, verandert de naamgeving om de paar jaar. Het recent in zwang zijnde *psychogeen* of *psychosomatisch* wordt nu steeds meer vervangen door *functioneel* of, bij de noorderburen, SOLK (Somatisch Onvoldoende verklaarde Lichamelijke Klachten – een oerlelijk woord dat naar mijn smaak nog altijd een onnodig lichaam-geest dualisme uitstraalt). Dit is geen zeldzame situatie: artsen zien deze patiënten dagelijks. Een heel aantal getuigenissen over *Long COVID* zijn amper te onderscheiden van beschrijvingen van het Chronisch Vermoeidheidssyndroom (CVS), dat overigens ook typisch na een

infectie begint. Doorwinterde skeptici weten dat de problematiek van de "chronische (...)" al decennia meegaat, en om de paar jaar een nieuwe kandidaat-verklaring krijgt. Het is toch wel erg toevallig dat de symptomen van dit soort 'nieuwe' ziektes bijna altijd symptomen zijn die zich geregeld of zelfs meestal zonder een duidelijke structurele oorzaak voordoen.

De problematiek van de definities van ziekte en gezondheid, medisch onverklaarde klachten en psychosomatiek ligt me na aan het hart, maar is te complex om hier bijkomend toe te lichten.

Wat is het probleem eigenlijk?

In bovenstaande alinea's heb ik heel wat epidemiologische en onderzoekstechnische muggen gezift. Maar gaat het hier

om meer dan skeptische haarkloverij over een klein detail van het afgelopen rampjaar?

Ik geloof van wel. Wars van enig postmodern gezwam is het zo dat de ervaring van ziekte mee wordt vormgegeven door individuele en maatschappelijke ideeën en verwachtingen over gezondheid. Informatie kan wel degelijk ziekmakend zijn. Op een hypothetisch eiland waar geen hartaanvallen voorkomen, zal niemand zich over spierpijn in de borststreek ongerust maken. Omgekeerd kunnen die voorspeliingsmechanismen helemaal uit de hand lopen, en mee leiden tot ernstige gevallen van medisch onverklaarde klachten en psychosomatiek. Een zogenaamd mysterieuze ziekte die recent een groep medewerkers van de Amerikaanse ambassade op Cuba trof had meest waarschijnlijk

“De ervaring van ziekte wordt mee vormgegeven door individuele en maatschappelijke ideeën en verwachtingen over gezondheid. Informatie kan wel degelijk ziekmakend zijn.”

een functioneel karakter (ondanks allerlei Hollywoodeske verklaringen die geoperd werden). De geschiedenis bulkt van vergelijkbare verhalen. Benadruk ik hier nog dat deze mensen niét alsof doen en dat de weinig elegante term *massahysterie* beter vermeden wordt. Maar soms kan een combinatie van medische problemen, psychologische *bugs*, en maatschappelijke invloed wel degelijk ziekmakend zijn.

Het constante bombardement met doemberichten over *Long COVID* zal vrijwel zeker mensen in een vergelijkbare vicieuze cirkel geduwd hebben. Het is nog maar de vraag wanneer de *usual suspects* uit

de alterneuterij hun chronische Lyme- en andere handeltjes verschuiven naar deze nieuwe markt van *long haulers*. Ik hoop oprecht er binnenkort geen artikel over te moeten schrijven.

Besluit

Samengevat zie ik volgens huidige stand van de wetenschap geen overtuigend bewijs dat SARS-CoV-2 de (enige) oorzaak is van het zogenaamde *Long COVID*-syndroom. Daarbij heb ik het specifiek over het syndroom van de relatief jonge en gezonde persoon die langdurig gebukt gaat onder enorme vermoeidheid en een hele

rits andere aspecifieke klachten. Er zijn op dit moment voldoende alternatieve verklaringen voor veel van die situaties, en de meerderheid van het aangeleverde bewijsmateriaal is van bedenkelijke kwaliteit of gewoonweg irrelevant. Een groot aantal getuigenissen doet erg sterk denken aan frequent voorkomende vormen van medisch onverklaarde klachten.

Elke ziek(t)e verdient de beste medische zorgen en al onze aandacht, en ieders theorie mag gehoord worden. Maar op voorhand bepaalde doembeelden vastleggen en die dan selectief ondersteunen met bedenkelijke wetenschap en dito communicatie, lijkt me geen goed idee.

Wietse Wiels

is arts en onderzoeker

Bronnen en *further reading* beschikbaar op verzoek via de redactie.

Kees de Jager wordt 100

SKEPP-erelid Kees de Jager viert op 29 april zijn honderdste verjaardag.

Auteur: Tim Trachet

Prof. Dr. C. de Jager werd in 1987 de eerste voorzitter van de toen opgerichte Stichting Skepsis in Nederland. Onder zijn leiding kreeg de vereniging heel wat bekendheid in Nederland.

De Jager is een internationaal befaamd sterrenkundige, vooral voor zijn onderzoek naar de zon en als pionier van ruimteonderzoek. Hij was hoogleraar sterrenkunde aan de universiteit van Utrecht en directeur van de sterrenwacht aldaar. Als zodanig was hij opvolger van de naar Nederland uitgeweken Vlaming Marcel Minnaert, die altijd zijn grote voorbeeld was. Anderzijds heeft De Jager ook een tijd sterrenkunde gedoceerd aan de Vrije Universiteit Brussel.

Internationaal bekleedde hij belangrijke functies. Zo was hij onder meer voorzitter van de *International Council of Scientific Unions*, een overlegorgaan van internationale wetenschappelijke verenigingen.

Net als zijn leermeester Minnaert heeft hij een bijzonder talent om wetenschap aan een groot publiek uit te leggen. Hij schreef heel begrijpelijke boeken over astrofysica, zonder formules, maar van een hoog niveau.

De houding die astronomen bijna van nature hebben tegenover de pseudowetenschappen (in het bijzonder de astrologie), maakt dat ze vaak een pioniersrol hebben gespeeld in het ontstaan van de "skeptische beweging". Dat was onder meer het geval voor Bart J. Bok (zelf een geboren Nederlander) en Carl Sagan in de Verenigde Staten, of voor Jean-Claude Pecker (een vriend en generatiegenoot van De Jager, die vorig jaar overleed) in Frankrijk. De Jager heeft zich al vroeg, ook al in het spoor van Minnaert, kritisch uitgelaten over astrologie en ufo's.

Het was mede door de wetenschappelijke reputatie en bekendheid van De Jager en door zijn ervaring als bestuurder dat Skepsis onder zijn leiding snel een succes werd. Met de concrete pseudowetenschappen zelf hield De Jager zich maar sporadisch bezig. Hij bleef immers ook na zijn emeri-

taat zeer actief in astrofysisch onderzoek. Maar af en toe kon hij de pseudo's een mooie veeg uit de pan geven. Een prachtvoorbeeld is zijn *velosofie*, een parodie op numerologie gebaseerd op de afmetingen van zijn fiets¹.

Als voorzitter van Skepsis nam De Jager trouw deel aan de eerste Europese Skeptische Congressen. Daardoor kwam het al snel tot goede contacten met SKEPP. Die contacten verbeterden nog omdat ondergetekende in de jaren '90 geregeld deelnam aan redactievergaderingen van het populair-astronomische tijdschrift *Zenit* op de oude sterrenwacht van Utrecht, waar zich ook de ambtswoning van de directeur bevond (De Jager was toen al met emeritaat, maar omdat de sterrenwacht niet meer door de universiteit gebruikt werd, kon hij in dat eerbiedwaardig gebouw blijven wonen).

Die contacten resulteerden in de oprichting van de Europese Raad van Skeptische Organisaties (ECISO), een initiatief van De Jager dat gerealiseerd werd op het Europees Skeptisch Congres in Oostende in 1994. Hij werd de eerste voorzitter en zou dat blijven tot in 2001. De Duitser Amardeo Sarma en ikzelf werkten toen nauw met hem samen. In 2003 verhuisde Kees de Jager naar zijn geboorte-eiland Texel, waar hij nog altijd in een gewoon huis woont. Af en toe hebben we nog wel contact via e-mail. Voor zijn leeftijd stelt hij het zeer goed. Hij was al boven de negentig toen hij met hardlopen stopte en tot het uitbreken van de coronacrisis hield hij nog lezingen op de volkssterrenwacht van Texel, die trouwens naar hem genoemd is. Het wetenschappelijk onderzoek blijft hij volgen en *Zenit* publiceert nog regelmatig een stukje "memoires" van hem.

De goede relaties die Kees de Jager met SKEPP had resulteerden al snel in een erelidmaatschap. Slechts een van de vele eerbewijzen die deze grote wetenschapper en

sympathieke mens gedurende zijn lange leven ontvangen heeft.

Tim Trachet
is medestichter en erevoorzitter van SKEPP

Foto's

Rob Rutten - http://www.staff.science.uu.nl/~rutte101/Rob_s_astronomer_shots.html, CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=21602633>

Hans Nieuwenhuijzen - webspacescience.uu.nl/RobRutten'swebsite-solarphysicistofferingastronomytextsandmore-nieuwenhuijzenshots/sym1963, CC BY-SA 4.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=99652669>

Hans Nieuwenhuijzen - webspacescience.uu.nl/~rutte101/nieuwenhuijzenshots/1968-1969/album.html, CC BY-SA 4.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=100128690>

Kees de Jager in vergadering. Sterrenwacht Sonnenborgh, Utrecht 1968-1969.

Kees de Jager op een astronomie symposium aan de Universiteit van Utrecht in 1963.

1. Zie <https://skepsis.nl/velosofie/>

QAnon

Het ene complot is het andere niet.

▶ Auteur: Brecht Decoene

In complotland vind je allerhande verhalen die variëren van enigszins aannemelijk en relatief onschadelijk tot grenzend aan waanzinnige fantasie en extreem gevaarlijk. Aan het uiterste van dit spectrum situeert zich QAnon: onwaarschijnlijk, uitzinnig en behoorlijk zorgwekkend.

“De kern van deze verbijsterende samenzweringstheorie valt nog enigszins overzichtelijk weer te geven. In de Amerikaanse overheid zou een *Deep State* aan het werk zijn die de politiek, de media en Hollywood controleert. Die geheime elite heeft de touwtjes werkelijk in handen en bestaat uit een satanisch pedofiel netwerk.”

In den beginne... was er Pizzagate!

In de herfst van 2016 verspreidde zich het gerucht dat de Amerikaanse Democratische Partij vanuit de kelder van een pizzeria in Washington D.C. een pedofielennetwerk organiseert. De pizzeria met de grappige naam *Comet Ping Pong* was allesbehalve willekeurig gekozen. Met zijn eigenzinnige atmosfeer is het een hotspot voor excentriekelingen: punkers, holebi's, kunstenaars, outsiders en linksen¹. Het was een voor de hand liggend doelwit voor mensen uit de alt-rightbeweging², die vatbaar zijn voor complotdenken. Zij zagen de plek als een "tastbaar symbool van inclusiviteit, verdraagzaamheid en andere progressieve waarden die voor hen bedreigend aanvoelen"³.

Het gerucht over het pedofielennetwerk verspreidde zich nadat klokkenluidersplatform *WikiLeaks* e-mails van John Podesta, de campagneleider van Hillary Clinton, publiceerde. Op internetforum *4chan*⁴ had iemand opgemerkt dat er mailverkeer had plaatsgevonden tussen Podesta's broer en James Alefantis, de eigenaar van de pizzeria. Het betrof een hele rist e-mails die meestal over zeer banale kwesties zoals lunches en diners gingen, waar enkel een zeer fantasierijke geest allerlei vreemde dingen in zal ontwaren. Sommigen dachten overal code-woorden te bespeuren. Het ontcijferen van vermeende aanwijzingen over een pedoseksueel genootschap groeide uit

tot een sport. Enkele voorbeelden: *cheese pizza*, afgekort CP, staat voor *child pornography*, *dominos* voor *domination/bdsm*, *cheese* voor meisje en *pasta* voor jongetje. En wat te denken van Obama's bestelling van pizza's voor 65.000 dollar? Achteraf bleek die bestelling helemaal niet te hebben bestaan. Maar het gerucht was wel verspreid. De meest geciteerde mail betrof een achtergelaten zakdoek van Podesta waarop een (menu?)kaart was getekend⁵. Die was volstrekt onbeduidend en mocht worden weggegooid, maar voor iemand met een complotmentaliteit is zo iets behoorlijk verdacht.

Sindsdien kregen James Alefantis en zijn personeel via sociale media, telefoon en e-mail een eindeloze reeks verwijten en (doods)bedreigingen^{6,7}. Daar bovenop viel begin december 2016 een 28-jarige man de pizzeria binnen met een geweer, omdat hij de zaak 'zelf wou onderzoeken'. Edgar Welch loste een paar schoten, maar gelukkig raakte niemand gewond⁸. Bovendien heeft Comet Ping Pong geen kelder, stelde Welch ook zelf vast. Bij zijn arrestatie bekende hij te zijn gedreven door het Pizzagateverhaal om, indien nodig, de kinderen te bevrijden.

De QAnonmythe

De storm ging niet liggen. Uit Pizzagate kwam QAnon voort. De kern van deze verbijsterende samenzweringstheorie

valt nog enigszins overzichtelijk weer te geven. In de Amerikaanse overheid zou een *Deep State* (een staat in een staat) aan het werk zijn die de politiek, de media en Hollywood controleert. Die geheime elite (vaak aangeduid met andere namen zoals de *illuminati* of de *cabal*) heeft de touwtjes werkelijk in handen en bestaat uit een satanisch pedofiel netwerk. Acteurs, muzikanten, linkse politici en tv-persoonlijkheden zouden betrokken zijn bij bloed-dorstige rituelen, waaronder kinderen folteren, aanranden en zelfs verorberen.

1. <https://slate.com/human-interest/2016/12/comet-ping-pong-is-a-haven-for-weirdos-and-now-a-target.html>
2. Staat voor alternative right. Deze term is gekozen om extreem-rechts wat meer gangbaar en aanvaardbaar te maken via internet en jongeren. Aanhangers zijn antilinks, antisemitisch, racistisch, homofoob, economisch libertarisch, antifeministisch, ...
3. <https://skepticalinquirer.org/2017/11/pizzagate-and-beyond/>
4. Een vaak racistisch message board waar weinig regels gelden en dat bekend is vanwege de vele antisemitische memes.
5. <https://www.nytimes.com/interactive/2016/12/10/business/media/pizzagate.html>
6. <https://www.nytimes.com/2016/11/21/technology/fact-check-this-pizzeria-is-not-a-child-trafficking-site.html>
7. <https://fortune.com/2016/11/22/comet-ping-pong-hillary-clinton-fake-news/>
8. <https://www.nytimes.com/2016/12/05/us/pizzagate-comet-ping-pong-edgar-maddison-welch.html?smid=nytcore-iphone-share&smprod=nytcore-iphone>

Daartoe behoren beroemdheden als Hillary Clinton, Tom Hanks en Oprah Winfrey. Ze drinken het bloed van kinderen als verjongingskuur. Bij angstige, getraumatiseerde kinderhersenen zou namelijk adrenochroom vrijkomen, een stof die mensen jong zou houden.

Eén man zal komaf maken met heel die verderfelijke bende, namelijk Donald Trump. Dat hij uitgekozen werd als Verlosser in dit verhaal, komt niet uit de lucht vallen. Trump zelf was voordien al niet vies van een complottheorie meer of minder. Als 'birther' trok hij in twijfel dat Obama in de VS is geboren en hij betwistte dat de versnelde antropogene klimaatopwarming een feit is. Zijn kreet "Lock her up" sloeg op Hillary Clinton, hoewel niemand goed weet waarom dat moest gebeuren. Bovendien tweette hij in de weken voor de verkiezingen van 2016 bijna 80 keer "Drain the swamp". Kon dat iets te maken hebben met die satanische pedofiele cabal? Hou ook in het achterhoofd dat Steve Bannon als raadgever van Trump alt-right misschien niet op de kaart zette, maar wel sterk stimuleerde⁹, onder andere als

hoofd van media zoals *Breitbart* die complottheorieën verspreiden^{10,11,12}. Allemaal elementen die bijdroegen tot de gecreëerde sfeer.

Alles draait rond de cryptische boodschappen (Qdrops) van de enigmatische Q die je naar eigen vermogen en creativiteit moet interpreteren. Zo levert hij vage hints en tips en doet hij voorspellingen. Niks hiervan is tot nu toe uitgekomen.

De aanhangers wachten ongeduldig op 'De Grote Storm': het moment waarop Q zichzelf kenbaar zal maken en Trump alle criminelen zal arresteren, gevangennemen en executeren. Vlak daarvoor of daarna zal *The Great Awakening* plaatsvinden: het moment waarop iedereen wakker en bewust wordt en we in harmonie en vrijheid zullen samenleven. QAnon flirt dus met het eschatologische en is zeer spiritueel van aard.

QAnon wordt algemeen omschreven als een extreemrechtse samenzweringscultus met veel antisemitische elementen. Verwijzingen naar de Rothschilds en George Soros zijn nooit ver weg, maar minder fanatieke aanhangers verspreiden een gekuiste versie.

“Acteurs, muzikanten, linkse politici en tv-persoonlijkheden zouden betrokken zijn bij bloeddorstige rituelen, waaronder kinderen folteren, aanranden en zelfs verorberen. Ze drinken het bloed van kinderen als verjongingskuur.”

Wie is Q?

Oorspronkelijk probeerden anonieme 4chanaccounts zoals FBIAnon, CIAAnon en HLIAnon in de tweede helft van 2016 complotverdachtmakingen te verspreiden die goed lijken op wat later bekend werd als QAnon¹³. Proto-QAnon als het ware. Dat sloeg blijkbaar niet aan. Het echte startpunt kwam er in oktober 2017, toen de eveneens anonieme Q zijn of haar eerste berichten plaatste op 4chan. Een week later verhuisde Q naar het nog meer extreme 8chan, een internetforum dat erom bekend staat helemaal geen regels te hanteren. Men vindt er de meest gortige en haatdragende berichten.

De bron Q beweerde een ingewijde te zijn, een *insider* van de Amerikaanse overheid. Personen die op het hoogste niveau toegang hebben tot geheime informatie van veiligheidsdiensten en defensie, worden aangeduid met 'Q clearance' of 'Q access authorisation', kortweg Q – vandaar de naam¹⁴. Anon staat voor anonymous. De identiteit van Q, of misschien van de meerdere personen die erachter zitten, blijft ongekend, hoewel er gespeculeerd wordt over enkele namen¹⁵. Maar aanzien iedereen op die fora anoniem reageert, kunnen meerdere mensen als Q berichten posten.

De aantrekkingskracht ligt in het uitpluizen en ontcijferen van de cryptische Nostradamusiaanse berichten van Q¹⁶. Aanhangers wachten dan op die Q drops, Q clues of Q crumbs om het raadsel op te lossen hoe Trump zijn oorlog tegen de Deep State voert. Het lijkt eigenlijk heel goed op een detectivespel, of een sprookje. De videospelontwerper Reed Berkowitz schreef daarover een bijzonder interessant artikel met als titel *A Game Designer's Analysis of QAnon*¹⁷ en legt het verslavende en intrigerende karakter ervan uit.

Toen twee 4chanmoderatoren en een YouTuber in november 2017 een subforum aanmaakten op het meer toegankelijke Reddit, bleek deze beslissing de sleutel tot de succesvolle verspreiding van het QAnongedachtegoed. Van op Reddit vonden de complotspinsels hun weg naar Facebook, en later naar Twitter en YouTube. Een maand later gaf de superverspreider^{18,19} van complottheorieën Alex Jones ook aandacht aan het fenomeen. Regelmatig werden hun accounts op die platformen gesloten, omdat ze gelinkt zijn aan geweld en de regels schenden die haatopwekkende berichten verbieden. Maar telkens verlegde de beweging zich, bijvoorbeeld naar 8kun en Endchan. Ondertussen zijn er bijna 5000 Q drops om in te grasduinen²⁰. De ontstaanscontext en -geschiedenis staat uitvoerig beschreven in het artikel *How three conspiracy theorists took 'Q' and sparked QAnon*²¹ en *De zaak 'Pizzagate' op de Correspondent*²².

QomplotQocktail

QAnon is ontstaan in de krochten van het internet en is een beetje een complotpotpourri, een soort samenzweringsraamwerk dat dient als kapstok waaraan men allerlei andere complotspinsels ophangt: een meta-samenzweringscluster als het ware. Af en toe werd bijvoorbeeld geopperd dat de in 1999 door een vliegtuigongeval omgekomen JFK Jr., dus de zoon

“QAnon is ontstaan in de krochten van het internet en is een beetje een complotpotpourri die een lang verborgen onderstroom activeert.”

van, nog steeds leeft. Na twee decennia te zijn ondergedoken zal hij zijn openlijke steun voor Trump betuigen. Eerder suggereerde men dat Vincent Fusca, een man uit Pittsburgh, JFK Jr. in vermomming was²³. Momenteel doet het gerucht de ronde dat Joe Biden eigenlijk JFK Jr. is in een CGI-masker²⁴.

Ook de uitgemolken verdachtmaking dat De Rothschildfamilie alle banken controleert, duikt vaak op. Uiteraard ook elk denkbaar vermoeden van kinderhandel. Zo meent men dat kinderen verkocht worden via de website van meubelverdelers *Wayfair*, omdat hun kasten meisjesnamen hebben, wat er op zou wijzen dat er kinderen in verborgen zitten²⁵. De ongegronde bewering dat bepaalde kusens wel aan heel dure prijzen verkocht worden (10.000 dollar!) zou eveneens een sterke aanwijzing voor kinderhandel zijn. QAnon activeert een onderstroom die lange tijd verborgen bleef, en ent zich op het geloof in kinderoffers en bloedrituelen. De groepen die slachtoffer zijn van die complotaantijgingen varieert: joden (denk maar aan het bloedsprookje), heksen, vrijmetselaars, Illuminati en natuurlijk ook satanisten. Maar gaandeweg worden ook onwetenschappelijke ideeën rond 5G, mondmaskers en lockdowns verweven in de Q-legende.

Het kernnarratief rafelt gaandeweg uit tot oppervlakkig gezien weinig relevante aantijgingen en subcomplotvermoedens. Zonder het te vermoeden kwamen velen wel al in de één of andere vorm in aanraking met QAnon. Doordat er zoveel verschillende complotspinsels mee in verband gebracht worden, is het soms moeilijk om te begrijpen wat de theorie exact inhoudt. Aanhangers dragen zo ongeveer elke complottheorie uit. Dat maakt het verwarrend, onoverzichtelijk en gecompliceerd. Dat houdt de kwestie weliswaar ook spannend en avontuurlijk. Er valt altijd nog iets te ontdekken.

Opvallend is dat veel elementen van de QAnonmythologie ontleend zijn aan films en literatuur. Referenties naar fictie in de populaire cultuur worden en masse gerecycleerd en geïncorporeerd: 'the red pill'

uit de films van *The Matrix*, 'down the rabbit hole' verwijst naar Alice in Wonderland en 'adrenochroom' komt voor in Aldous Huxley's *Doors of Perception* en Hunter S. Thompson's *Fear and Loathing in Las Vegas*^{26,27} – later vereeuwigd in de film van Terry Gilliam²⁸.

Houden al de gemaakte beweringen en gelegde verbanden steek? Voor mij valt er bij momenten gewoon geen touw aan vast te knopen. Veel facetten van de QAnonpotpourri zijn ondertussen door veel media weerlegd, maar dat belet de fervente aanhangers geenszins om de spinsels verder te verspreiden²⁹. Honderden tweets van Trump bekrachtigen de QAnon-aanhangers eveneens in hun

9. <https://www.nbcnews.com/politics/white-house/analysis-breitbart-s-steve-bannon-leads-alt-right-white-house-n683316>

10. <https://www.snopes.com/fact-check/scientific-papers-global-warming-myth/>

11. <https://edition.cnn.com/2016/08/22/politics/hillary-clinton-health-conspiracy-theory-explained/index.html>

12. <https://www.rollingstone.com/culture/culture-lists/10-most-despicable-stories-breitbart-published-under-bannon-115278/as-are-mexican-immigrants-in-america-115619/>

13. <https://www.nbcnews.com/tech/tech-news/how-three-conspiracy-theorists-took-q-sparked-qanon-n900531>

14. https://en.wikipedia.org/wiki/Q_clearance

15. <https://www.conspiracywatch.info/jim-watkins-lhomme-aucoeur-du-systeme-qanon.html>

16. <https://qalerts.app/>

17. <https://medium.com/curiuserinstitute/a-game-designers-analysis-of-qanon-580972548be5>

18. <https://nymag.com/intelligencer/2013/11/alex-jones-america-top-conspiracy-theorist.html>

19. <https://web.archive.org/web/20150715010756/http://www.splcenter.org/get-informed/intelligence-files/profiles/alex-jones>

20. <https://www.bellingcat.com/news/americas/2021/01/29/the-qanon-timeline/>

21. <https://www.nbcnews.com/tech/tech-news/how-three-conspiracy-theorists-took-q-sparked-qanon-n900531>

22. <https://decorrespondent.nl/7938/de-zaak-pizzagate-of-hoe-nepnieuws-en-complottheorieen-hun-weg-vinden-naar-een-breed-publiek/386556786-1c0b5a6023>

23. <https://www.rollingstone.com/culture/culture-features/qanon-jfk-jr-conspiracy-theory-854938/>

24. <https://www.news.com.au/world/north-america/joe-biden-is-actually-john-f-kennedy-jr-in-a-mask-say-qanon-conspiracy-theorists/news-story/526fa75a9fb542039cd-d6007065d314d>

25. <https://www.bbc.com/news/world-53416247>

26. <https://www.wired.com/story/opinion-the-dark-virality-of-a-hollywood-blood-harvesting-conspiracy/>

27. <https://www.thedailybeast.com/how-qanon-became-obsessed-with-adrenochrome-an-imaginary-drug-hollywood-is-harvesting-from-kids>

28. <https://thespinoff.co.nz/society/07-04-2020/explainer-adrenochrome-the-drug-that-doesnt-exist/>

29. <https://www.theguardian.com/us-news/2021/jan/01/disinformation-us-election-covid-pandemic-trump-biden>

vermoedens en lijken hun verzuchtingen zelfs een zekere legitimiteit te verlenen. Hij liet zich ook al enkele malen positief uit over de beweging. Een ander opvallend gegeven is het ontbreken van een ernstig debat in deze kringen. Alle verhalen zijn kennelijk even waar, ook al sluiten ze elkaar uit.

Van virtueel naar reëel

De eerste twee jaar was het fenomeen marginaal en bleef het bijgevolg betrekkelijk onopgemerkt. Na verloop van tijd begonnen echter QAnon-aanhangers te verschijnen op bijeenkomsten van Trump. Ze droegen herkenbare T-shirts of borden met een grote letter Q op, al dan niet met de sterren en strepen van de Amerikaanse vlag in verwerkt. De slogan *Where We Go One We Go All*, soms afgekort als initiaalwoord WWG1WGA, zag je ook regelmatig. Op die manier werd QAnon sinds juli 2018 publiek zichtbaar^{30,31}. Sinds 2019 verschenen plots opmerkelijk meer berichten erover op Facebook en was het gedaan met het sluimerend online bestaan.

Voor het eerst in haar geschiedenis waarschuwde de FBI in een bulletin van 30 mei 2019 dat complottheorieën een mogelijke 'domestic threat' (een bedreiging voor het thuisland) betekenen³². Men vestigde de aandacht op het gevaar voor mogelijke criminele en gewelddadige acties, omdat sommige complotverhalen geweld steunen of rechtvaardigen. De FBI vermoedde dat enkelingen en extremisten er zich ook zullen naar gedragen om mensen, plaatsen en organisaties aan te vallen³³.

De problemen die de FBI voorzag bleken niet uit de lucht gegrepen. De binnenlandse dreiging bleef inderdaad niet beperkt tot Welch, die de kwestie in *Comet Ping Pong* wou 'onderzoeken'. Aanhangers van QAnon zijn sindsdien steeds vaker betrokken bij moorden, ontvoeringen, terroristische aanslagen en bedreigingen aan politici. De lijst met aan QAnongereleerde gewelddadige acties werd steeds langer^{34,35}. Iets te veel mensen houden het niet enkel bij lawaai maken op het internet. Dit alles culmineerde in de bestorming van het Capitool op 6 januari 2021. We leerden toen ook de zogenaamde QAnon-sjamaan Jake Angeli kennen³⁶.

Lockdown als verse humus, QAmom en Pastel QAnon

Door de opkomst van COVID-19 en de lockdown in maart genoot de QAnonhype een waar piekmoment. QAnon evolueerde verder en trok de aandacht van nieuwe segmenten in de samenleving:

“**V**olgelingen van QAnon gebruiken legitieme inspanningen tegen mensenhandel om het bereik van hun theorie te vergroten.”

antivaxers, sommige yogagemeenschappen³⁷ en meerdere moeders³⁸. Zij werden in de zomer van 2020 de drijvende kracht³⁹. QAnonboodschappen blijven even venijnig, maar worden op een andere manier verpakt en verspreid via Instagram. De zachte pastelkleurige visuele vormgeving die eigen is aan het medium brengt de boodschap in een opgesmukte versie. Daarbij blijft de expliciete verwijzing naar QAnon vaak achterwege^{40,41}. Dat vrouwen, en moeders in het bijzonder, aangetrokken zijn tot deze complottheorieën, is niet zo vreemd. Kinderen beschermen spreekt de zorgende kant van moeders erg aan. Kinderen zijn de onschuld zelve.

Tegen pedofilie zijn is niet onmiddellijk een controversieel standpunt. Het omgekeerde zou veeleer verbazen. Het is makkelijk scoren, omdat je weet dat zo goed als iedereen die mening is toegedaan. Niemand wil bekend staan als verdediger van het kwaad. Wie zich daar echter niet expliciet over uitspreekt, riskeert er mee te worden vereenzelvigd. Op die manier rekruteert QAnon veel aanhangers in brede lagen van de bevolking. Daaronder misschien ook mensen die de centrale complotfantasie als krankzinnig zouden bestempelen, maar niet beseffen dat de hashtag #SaveTheChildren grotendeels door QAnon gekaapt is⁴². “Volgelingen van QAnon gebruiken legitieme inspanningen tegen mensenhandel om het bereik van hun theorie te vergroten.”⁴³ Dat is natuurlijk een erg doortrapte strategie. Op die manier trekt de beweging veel vrouwen aan. De arrestatie van Jeffrey Epstein verleende bovendien enige geloofwaardigheid aan de perceptie dat de wereld wordt geregeerd door een schimmige op seks beluste elite⁴⁴. Dat hij lange

“**D**e arrestatie van Jeffrey Epstein verleende enige geloofwaardigheid aan de perceptie dat de wereld wordt geregeerd door een schimmige op seks beluste elite.”

tijd een goede vriend was van Trump, lijkt geen probleem in het hoofd van QAnon-aanhangers. Integendeel, het feit dat Epstein dood is aangetroffen in zijn cel, ook al stond hij onder *suicide watch* en bleken de camera's niet te functioneren⁴⁵, voedt enkel de idee dat er veel meer aan de hand is.

Het helpt ook allemaal niet dat bekende popmuzikanten als Justin Bieber⁴⁶ en Robby Williams⁴⁷ in de zomer van 2020 plots de ondertussen uitentreuren onderuit gehaalde Pizzagate van onder het stof halen. Als zij ten prooi vallen aan deze onzin en dat publiekelijk verkondigen, heeft dat een groot bereik. Wilde beschuldigingen en van de realiteit onthechte beweringen krijgen zo een nieuwe boost.

30. https://www.washingtonpost.com/lifestyle/style/as-the-bizarre-qanon-group-emerges-trump-rallies-go-from-nasty-to-dangerous/2018/08/01/063ed6f8-9585-11e8-a679-b09212fb69c2_story.html
31. <https://www.axios.com/donald-trump-rally-qanon-conspiracy-theory-the-storm-85446651-6de5-4a6a-8943-2d14680c4702.html>
32. <https://www.justsecurity.org/wp-content/uploads/2019/08/420379775-fbi-conspiracy-theories-domestic-extremism.pdf>
33. <https://www.rollcall.com/2020/09/17/fbi-director-describes-domestic-extremists-in-homeland-threats-hearing/>
34. <https://www.theguardian.com/us-news/2020/oct/15/qanon-violence-crimes-timeline>
35. <https://www.insider.com/qanon-violence-crime-conspiracy-theory-us-allegation-arrest-killing-gun-2020-8>
36. <https://www.demorgen.be/politiek/deze-qanon-sjamaan-was-de-opvallendste-bestormer-van-het-capitool-wie-is-hij--b654eac9/>
37. <https://www.wired.co.uk/article/yoga-disinformati-on-qanon-conspiracy-wellness>
38. <https://www.rollingstone.com/culture/culture-features/qanon-mom-conspiracy-theory-parents-sex-trafficking-qamom-1048921/>
39. https://twitter.com/oneunderscore_/status/1303738585984761857
40. <https://slate.com/news-and-politics/2020/09/qanon-women-why.html>
41. <https://www.elle.com/culture/a34485099/qanon-conspiracy-suburban-women/>
42. <https://www.nytimes.com/2020/08/12/technology/qanon-save-the-children-trafficking.html>
43. <https://www.washingtonpost.com/politics/2020/10/15/rather-than-condemn-qanon-conspiracy-theory-trump-elevates-its-dangerous-central-assertion/>
44. <https://www.rollingstone.com/culture/culture-features/savethechildren-qanon-pizzagate-facebook-block-hashtag-1041812/>
45. <https://www.parool.nl/nieuws/fbi-onderzoekt-kapotte-camera-s-bij-cel-epstein~bb1e3b1c/>
46. <https://www.nytimes.com/2020/06/27/technology/pizzagate-justin-bieber-qanon-tiktok.html>
47. https://www.nme.com/en_au/news/music/robbie-williams-suggests-debunked-pizzagate-conspiracy-theory-is-true-the-right-questions-havent-been-asked-2695899

This is the end...?

Op dit moment zijn er bijna geen QAnon-facebookgroepen of pagina's meer te vinden. Dat heeft grotendeels te maken met het feit dat Facebook begin oktober 2020 bekend maakte om vanaf dan alles wat daarmee te maken heeft te wissen, ook op Instagram⁴⁸. Ook YouTube beloofde al in juni 2019 haatdragende, seksistische, antisemitische, negationistische en QAnon-gerelateerde filmpjes te verwijderen^{49,50}. Reddit bande al in september 2018 de subreddit *r/GreatAwakening* vanwege het schenden van de gebruikersregels⁵¹. Ook in Nederland en Vlaanderen is het opvallend dat op korte tijd veel accounts en pagina's zijn verwijderd op Twitter, Facebook en YouTube^{52,53}. Het sluiten van de internetfora maakte de verspreiding van de Qdrops lastiger en sinds oktober 2020 is het aantal sterk verminderd of zelfs stilgevallen⁵⁴. Een deel verlegt zich naar alternatieve kanalen met minder regels, zoals *Telegram* (wat lijkt op WhatsApp), *BitChute* (video-platform zoals YouTube) en *Gab* of *MeWe* (uitwijkmogelijkheden voor Facebook). *Parler* (een Twitteralternatief) was aanvankelijk ook populair, maar is ondertussen ook uit appwinkels gehaald⁵⁵. Een aantal mensen stelde zich de vraag

wat er zou gebeuren met QAnon nu Joe Biden president is. "De complottheorie houdt nu geen steek meer. Maar deed dat eigenlijk nooit."⁵⁶ Hoe zal men omgaan met cognitieve dissonantie?⁵⁷ We zagen in het verleden regelmatig sektarische bewegingen die geconfronteerd werden met het uitblijven van hun apocalyptische voorspellingen. Het feit dat die niet uitkomen, zorgt er niet altijd voor dat mensen hun geloof erin opgeven. Integendeel, het is een bekend fenomeen bij eindtijdprophetieën dat aanhangers hun geloof aanpassen, en zo de kern ervan in standhouden. Sommige Anons gingen reeds aan de slag met het "herinterpreteren van de duizenden boodschappen die Q postte doorheen de jaren – via hun obscure en esoterische epistemologie –, om via een nieuwe manier de gebeurtenissen te begrijpen om zichzelf ervan te overtuigen dat Q altijd al gelijk had"⁵⁸. De beweringen gaan werkelijk alle kanten uit: Biden is JFK Jr. in een CGI-masker, of Trump is eigenlijk in het lichaam van Biden gekropen, of Trump is achter de schermen nog aan de macht en de Deep State wordt aan het licht gebracht in de komende vier jaar. Iemand anders beweert dat Biden nog niet beseft dat hij gevangen zit in een militair kamp^{59,60}.

48. <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-54443878>

49. <https://www.wired.com/story/how-effective-youtu-be-latest-ban-extremism/>

50. <https://www.nytimes.com/2019/06/05/business/youtube-remove-extremist-videos.html?smid=tw-nytimes&smtyp=cur>

51. <https://www.theverge.com/2018/9/12/17851938/reddit-qanon-ban-conspiracy-subreddit-greatawakening>

52. <https://pointer.kro-ncrv.nl/twitter-verwijderd-90-nederlandse-qanon-accounts>

53. <https://www.nrc.nl/nieuws/2021/01/17/twitter-verwijderde-200-nederlandse-qanon-leden-a4027911>

54. <https://www.bellingcat.com/news/americas/2021/01/29/the-qanon-timeline/>

55. <https://www.trouw.nl/cultuur-media/hier-verzamelende-door-twitter-verwijderde-qanon-aanhangers-zich~b-dec9a02/>

56. <https://medium.com/conspiracy-files/what-happens-to-qanon-now-biden-is-president-e584ba76b32c>

57. <https://www.skeptic.org.uk/2021/02/when-predictions-fail-ufc-cults-qanon-and-cognitive-dissonance/>

58. <https://www.theguardian.com/us-news/2021/jan/20/qanon-biden-inauguration-trump-antisemitism-white-nationalism>

59. <https://www.bbc.com/news/blogs-trending-55746304>

60. <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2021/01/22/aanhangers-qanon-complottheorie/>

OVER 'ACHTERDOCHT TUSSEN FEIT EN FICTIE'

Complottheorieën zijn alomtegenwoordig, maar de meeste mensen nemen ze niet echt ernstig. Maar wil dat zeggen dat wie een complottheorie aanhangt automatisch een mafketel is? En waarom zouden we tijd en energie steken in het bestuderen van complottheorieën? Worden onze democratie en pers echt bedreigd door schimmige organisaties of zijn het eerder de complottheorieën zelf die ondermijnend werken? Kunnen we ware van gefantaseerde complotten onderscheiden?

Het is ongetwijfeld waar dat politici, wetenschappers en journalisten soms onbetrouwbaar blijken. Maar dat hoeft nog niet te betekenen dat de complottheorieën over pakweg de maanlanding, de moord op Kennedy, de aanslagen van 9/11 en die op Charlie Hebdo daarmee bevestigd zijn. Hoe kunnen we verklaren dat dergelijke dubieuze verhalen onvermijdelijk ontstaan, telkens als zich een wereldschokkende gebeurtenis voordoet? En hoe gaan we daar best mee om? Hoe kunnen we feit van fictie onderscheiden? Deze en andere intrigerende kwesties worden op bevattelijke wijze behandeld in deze inleiding tot de studie van complottheorieën.

ACHTERDOCHT TUSSEN FEIT EN FICTIE

Auteur: Brecht Decoene
ISBN: 9789057185236

Aantal pagina's: 104

Skepp-ledenprijs: € 8,50

Bestelbaar via aspeditions.be

“De complotbundel aan onderling tegenstrijdige en constant aan evolutie onderhevige elementen en subverhalen hebben een fascinerend vermogen tot adaptatie.”

Mogelijk zal men op een creatieve manier handig inspelen op nieuwe opportuniteiten en toevallige gebeurtenissen. Tot nog toe is QAnon “heel vaak extreem bedreven geweest in het zich aanpassen aan contradicties en uitdagingen.”⁶¹ De complotbundel aan onderling tegenstrijdige en constant aan evolutie onderhevige elementen en subverhalen hebben een fascinerend vermogen tot adaptatie. “Ze is bestand tegen dakloosheid op het internet (de migratie van 4chan en het afsluiten van 8chan) en kwam al eerder langere Qdropstiltes te boven (101 dagen van augustus tot november 2019).” Al van in het begin bezat ze de underdogmentaliteit. Het verlies van Trump houdt dat vuurtje brandende⁶². Het is dus nog te vroeg om er een kruis over te maken.

Een aantal mensen haakte af, omdat ze geconfronteerd werden met de realiteit dat de voorspellingen niet uitkwamen. Een ander deel verlegt zich naar andere complottheorieën die zijn ontstaan rond de oprichter en voorzitter van het *World Economic Forum* Klaus Schwab zoals *The Great Reset*. Mogelijks wordt dit de opvolger van QAnon. Het gevaar bestaat dat een minderheid van fanatiekelingen nog

verder radicaliseert. Experts zijn bezorgd voor evoluties binnen neo-nazistische en extreem-nationalistische kringen. Het bedje lijkt te zijn gespreid voor extreem-rechts terrorisme⁶³. QAnon leidde tijdelijk de aandacht af⁶⁴. De leemte die ontstaat kan makkelijk opnieuw zuurstof geven aan antisemitische haatpropaganda. “In de wereld van QAnon gelooft men toch al dat George Soros en de Rothschilds de wereld controleren. De stap is dan niet ver om van ‘er is een globale cabal’ over te gaan naar ‘er is een Jodencomplot op wereldschaal’⁶⁵.”

Brecht Decoene

is moraal filosoof en auteur van het boek Achterdocht tussen feit en fictie. Kritisch omgaan met complottheorieën

61. <https://www.bellingcat.com/news/americas/2021/01/29/the-qanon-timeline/>

62. Op 4 maart 2021 was de Capitoolpolitie gealarmeerd dat een aanval van QAnon-aanhangers dreigde te gebeuren omdat ze overtuigd waren dat Trump die dag toch nog president zou worden. Na de vorige bestorming van 6 januari is men extra alert vanwege het verwijt dat ze toen slecht voorbereid waren.

<https://www.demorgen.be/nieuws/capitool-hermetisch-afgesloten-na-nieuwe-dreiging-qanon-complottheorie-zorgt-voor-onrust--b2b6e977/>

63. https://m.standaard.be/cnt/dmf20210115_97986519?utm_campaign=webpush&utm_medium=push&utm_source=ds

64. <https://www.theguardian.com/us-news/2021/jan/20/qanon-biden-inauguration-trump-antisemitism-white-nationalism>

65. <https://www.theguardian.com/us-news/2021/jan/20/qanon-biden-inauguration-trump-antisemitism-white-nationalism>

Nieuw erelid

Pepijn van Erp

Op de algemene vergadering van februari eerder dit jaar werd de Nederlandse Scepticus Pepijn van Erp voorgedragen als erelid van SKEPP. De voordracht werd met algemeenheid van stemmen aanvaard.

SKEPP-voorzitter Paul De Belder: 'We hebben veel bewondering en respect voor de enorme inzet en effectiviteit van Pepijn om goed onderbouwd skeptisch weerwerk te bieden tegen allerlei onzin, bij Skepsis en in het bijzonder op zijn Kloptdatwel-blog.'

Met Jan Willem Nienhuys, Kees de Jager en de onlangs helaas overleden Marie Prins is er een sterk Nederlands contingent bij de SKEPP-ereleden.

Zeer vereerd

Pepijn van Erp: 'Ik ben zeer vereerd dat SKEPP mij tot erelid heeft benoemd. Het is een indrukwekkende lijst waar mijn naam nu tussen mag staan.'

'Mijn eerste kennismaking met SKEPP was, denk ik, via discussies op het forum. Later heb ik een aantal van jullie ontmoet op congressen van Skepsis. Met een aantal actieve SKEPP-leden correspondeer ik sindsdien regelmatig, de laatste tijd met name over complottheorieën. Het is fijn te vernemen dat mijn bijdragen aan het skeptische gebeuren gewaardeerd worden.'

'Ik bespeurde bij sommigen van jullie wel eens iets van jaloezie dat wij in Nederland zoveel vreemde snoeshanen met bizarre ideeën hebben rondlopen, maar tijdens deze coronaperikelen blijkt maar eens te meer dat onze landen wat dat betreft weinig voor elkaar onderdoen en dat er een kruisbestuiving is. Het beste wat we daar als sceptici tegen kunnen doen is ook onze handen in elkaar slaan en zo effectiever weerwoord bieden tegen onzin.'

'Laten we er van uit gaan dat de situatie spoedig enigszins genormaliseerd raakt zodat een uitstap naar België weer tot de mogelijkheden gaat behoren, en dan drink ik graag met jullie op deze benoeming en op verdere vruchtbare samenwerking!'

Pepijn krijgt als erelid een levenslang abonnement op ons tijdschrift, *Wonder en is gheen Wonder*.

Kort skeptisch CV Pepijn van Erp

- ◆ april 2011 - begonnen met bloggen op Kloptdatwel.nl
- ◆ maart 2012 - toegetreden tot bestuur Skepsis
- ◆ mei 2012 - eigen Engelstalige website pepijnvanderp.nl
- ◆ juni 2014 - beheer van website Skepsis.nl overgenomen na overlijden Rob Nanninga
- ◆ november 2014 - onthulling van heimelijke missie van homeopaten in Liberia tijdens de ebolacrisis
- ◆ november 2016 - aangeklaagd in de Verenigde Staten door pseudowetenschapper Ruggiero Santilli
- ◆ augustus 2017 - redactielid Skepter
- ◆ september 2018 - schikking in rechtszaak Santilli
- ◆ februari 2019 - aangeklaagd door complotdenker Willem Middelkoop vanwege kritische bespreking van zijn boek
- ◆ april 2019 - weet een frauduleus artikel in een predatory journal ingetrokken te krijgen
- ◆ november 2019 - overwinning in rechtszaak vs Middelkoop
- ◆ juni 2020 - oppositie tegen de viruswaaninnigen, "Willem Engelenkenner"
- ◆ februari 2021 - erelid SKEPP!

Erwin Pasmans

De coronaplandemie. Zicht op een verborgen speelveld

▶ Recensie: Johan Braeckman

Ik heb een zwak voor merkwaardige boeken. Pseudohistorische teksten, complottheorieën, nonsenspsychologie, kwakzalverwerken, parapsychologische geschriften, crypto-zoölogische en creationistische schrijfsels: ik lees dat allemaal graag. Zeker, het is best mogelijk dat de wereld in een betere conditie zou verkeren, mochten dergelijke boeken niet bestaan. Mocht iedereen zich een *evidence based* houding eigen maken en vertrouwd zijn met de wetenschappelijke methodes, we hadden ongetwijfeld een pak minder problemen. Ik denk bijvoorbeeld aan mondiale kwesties zoals het bestrijden van de coronacrisis of de klimaatopwarming, maar het geldt evenzeer op individueel of familiaal niveau. Hoeveel mensen ruïnerden hun gezondheid met zogenaamde alternatieve geneeskunde? Of zagen een relatie of sollicitatie verknald door astrologie of onwetenschappelijke HR-methodieken? Het is niet anders: mensen zijn nu eenmaal vatbaar voor het irrationele, voor wensdenken, voor samenzweringstheorieën, drogredenen, pseudowetenschap en ga zo maar door. Ik doorploeg de boeken die dit alles ten voeten uit illustreren niet uit een soort van intellectueel masochisme, maar omdat ik denk dat ze

“Ik heb een zwak voor merkwaardige boeken: pseudohistorische teksten, complottheorieën, nonsenspsychologie, kwakzalverwerken, parapsychologische geschriften, crypto-zoölogische en creationistische schrijfsels, ik lees het allemaal graag.”

leerzaam zijn. Niet omdat ze betrouwbare kennis weergeven, wel integendeel, maar omdat ze inzicht bieden in de manier waarop mensen foute redeneringen opbouwen; hoe we onszelf de mist insturen, zelfs met gebruik van logica en wetenschappelijke gegevens. De auteurs van de boeken die ik aanhaalde, en er bestaan vele duizenden andere voorbeelden, zijn over het algemeen niet onintelligent. Ze zijn vaak zeer belezen en denken diep na over het onderwerp dat hen gepassioneerd bezighoudt. Niettemin leidde hun intensieve denkwerk hen steeds meer richting een cognitief parallel universum. Eens men daarin terechtkomt, geraakt men er doorgaans niet meer uit. De oorspronkelijk misschien slechts mild excentrieke meningen, radicaliseren verder, tot ze volkomen haaks staan op wetenschappelijk onderbouwde of algemeen aanvaarde opvattingen. Het bevestigingsvooroordeel en het effect van de echokamer doet de rest. *Belie-*

vers vinden elkaar al snel op internet en bekrachtigen wederzijds het gedeelde mens- en wereldbeeld.

Wie nooit eens een pseudowetenschappelijk boek leest, beseft niet hoe afwijkend de denkbeelden van sommige mensen wel zijn. Iemand als Ken Ham bijvoorbeeld, de jonge-aardecreationist die ons het *Creation Museum* en de *Ark Encounter* in Kentucky (V.S.) schonk, denkt dat het universum zesduizend jaar oud is, dat Adam en Eva echt een tijdje in het Aards paradijs leefden, samen met alle dieren, inclusief de dinosaurussen. Tot de zondeval waren die laatsten overigens vegetariërs, ook de *Tyrannosaurus rex*. Velen onderschatten ook het aantal mensen dat er een of andere vreemde

1. Zie Michael J. Wood et. al.: Dead and Alive. Belief in Contradictory Conspiracy Theories, in: *Social Psychological and Personality Science*, Vol. 3 (6), 2012, pp. 767-773.

opvatting op nahoudt. Wereldwijd geloofd een ontelbaar aantal mensen in een of andere pseudowetenschap of complottheorie, of houden ze er een bijgeloof op na. Meerderen combineren overigens een en ander: ze denken dat telepatie bestaat, dat de CIA president Kennedy vermoordde en dat men door acupunctuur de levensenergie in balansen kan brengen. Sommigen hebben er zelfs geen enkel probleem mee om er volstrekt tegenstrijdige overtuigingen op na te houden: zo bijvoorbeeld bleek uit onderzoek dat een behoorlijk aantal mensen dat gelooft dat prinses Diana is vermoord, er tegelijkertijd van overtuigd is dat ze haar dood ensceeneerde en in het verborgene verder leeft.¹

Een virus en 5G holistisch benaderd

Het jongste boek dat ik in het genre las, is geschreven door Erwin Pasmans (°1973), bibliothecaris in Voeren. Hij is niet aan zijn proefstuk toe. Eerder publiceerde hij *Zijn we de draad kwijt?*, een boek van ruim vijfhonderd pagina's. Hij bekritiseert er de wetenschappelijke geneeskunde in en verdedigt de opvattingen van de Amerikaanse hoogleraar Martin Pall, die het uitrollen van het 5G netwerk de grootste bedreiging voor de mensheid noemt, na de atoombom. Palls critici wijzen erop dat er geen enkel bewijs is voor een causale link tussen 5G en de mobiele telefoontechnologie enerzijds en bepaalde ziektes anderzijds, maar dat vormde geen bezwaar voor Pasmans.²

Zijn nieuwe boek bouwt voort op *Zijn we de draad kwijt?*. Ik bewonder de gedrevenheid van de auteur. Ook dit boek is meer dan vijfhonderd pagina's lang, en geschreven in vlot leesbaar Nederlands. Het resultaat leest als een *Who is who* in de wereld van coronasceptici en complotdenkers. Zo kritisch als Pasmans is voor de *mainstream* media en wetenschappers, zo volkomen onkritisch staat hij tegenover alles wat op internet aan onzin circuleert over Bill Gates, 5G, 9/11 als *inside job*, *Big Pharma* enzovoort. Dat blijkt reeds uit het Voorwoord van Roy Martina, die zichzelf "holistisch arts, Business Coach en bestsellerauteur" noemt. De allereerste zin zet meteen de toon: "Vanwege het coronavirus, dat *gelanceerd werd* in december 2019..." (mijn cursivering). Wat verderop, over de Chinese stad Wuhan: "Er is daar iets gebeurd waarvan we de toedracht mogelijk nooit precies zullen weten. Maar het is een feit dat hetgeen er voorgevallen is zeker niet alleen de uitbraak van een virus betrof.

“Oorspronkelijk slechts mild excentrieke meningen radicaliseren verder, tot ze volkomen haaks staan op wetenschappelijk onderbouwde of algemeen aanvaarde opvattingen.”

Naar mijn mening was het een combinatie van drie dingen: een in een laboratorium gecreëerd virus, de 5G-technologie waarvan de uitrol tegelijkertijd plaatsvond en de toepassing van een gebruikte (gif)stof met het doel hersenen te beïnvloeden." Gelukkig werd Dr. Martina door studenten gevraagd of hij hun familie in Wuhan kon helpen. Ik laat hem hierover opnieuw zelf aan het woord: "Samen met een team heb ik meteen een audio met speciale frequenties samengesteld om het interferon in het lichaam op te wekken. Dat zijn natuurlijke eiwitten die het lichaam weerbaarder maken tegen virussen. (...) Meer dan 100.000 mensen in China hebben deze informatie gedownload, waarvan enkele duizenden uit de stad Wuhan. Niemand van deze groep heeft ergens last van gehad. Tezelfdertijd waren in Wuhan dagelijks duizenden doden te betreuren." Wat verderop legt de holistische dokter uit dat het allemaal deel uitmaakt van een door de Rockefeller-familie uitgewerkt plan om de wereldbevolking onder controle te krijgen. "De vader van de huidige Bill Gates was hierbij betrokken en zat er zozeggend middenin. (...) Bill Gates is de spin in het web van dit construct."³

De onwetendheid van de media

De toon was gezet. Niet alleen moet dan het eigenlijke boek nog beginnen, maar er is nog een tweede Voorwoord opgenomen, van Reinhard Becker, die zichzelf een 'stralingsdeskundige' noemt. Ook die heeft het over een "agenda die al lang geleden voorbereid is", en die leidt tot de "ontwikkeling van moderne slavernij". Opnieuw is Bill Gates de sleutelfiguur. "Nieuwe satellieten zullen in staat zijn om direct uit de ruimte met versterkte stralingen 5G-frequenties naar de aarde te sturen (...) om een nieuwe moderne communistische en totalitaire controlestaat" in te voeren. Erwin Pasmans wint er in de proloog van zijn boek evenmin doekjes om. Hij werd "diepriet" toen hij "ontdekte dat vroegere Stasi-praktijken terug welig tieren". Hij heeft het over de "corona-hoax-crisis"; de "vernietiging van het onafhankelijke denken" en "wereldwijde manipulatie". Het gaat niet over "een grote epidemie", maar over een "pandemie". Jawel, aan de corona-crisis

ligt een plan ten grondslag, dat zich momenteel (in 2020 en 2021) volop ontvouwt. Toch mogen we, aldus Pasmans zelf, hem geen complotdenker noemen, al zal hij "net als Voltaire", het recht om onze eigen mening tot uiting te brengen tot het uiterste verdedigen. "Zelfs indien mijn leven daardoor in gevaar wordt gebracht." Geen idee of de onthullingen van Pasmans hem reeds doodsbedreigingen opleverden. Indien ja, dan komen ze misschien van Big Television. Hij schrijft, en ik moet dit vrijwel volledig citeren: "Terwijl onze democratie elke dag verder afbrokkelt, debatteren virologen lustig verder hoe een virus zich wel of niet verspreidt. Als niet-viroloog heb ik echter de hoofdoorzaak ervan gevonden. Ik heb lang getwijfeld of ik het bekend zou maken aangezien ik mezelf niet graag op de borst klop. Via een gerandomiseerd dubbelblind placebogecontroleerd onderzoek – dat inmiddels gecensureerd werd – heb ik kunnen aantonen dat het voorname van de tv is die het virus verspreidt. Mijn studie is inmiddels peer-reviewed." Er is een kans dat Pasmans dit *tongue-in-cheek* bedoelt. Maar misschien ook niet. Het boek is immers doorspekt met uitspraken die zodanig extreem zijn, dat het moeilijk is om de mogelijke humor erin te bespeuren. Het gaat voortdurend over gecensureerde studies, over briljante wetenschappers die het zwijgen is opgelegd, over de nieuwe wereldorde waarbij

“Zo kritisch als Pasmans is voor de mainstream media en wetenschappers, zo volkomen onkritisch staat hij tegenover alles wat op internet aan onzin circuleert over Bill Gates, 5G of 9/11 als *inside job*.”

2. Zie ook Jérôme Bellayer: Stralingsgevoeligen. Staan we aan het begin van een gezondheidscatastrofe? (ASP ism SKEPP, 2020)

3. Wie meer in detail wil kennismaken met het gedachtegoed van Roy Martina, zie het artikel van Rob Nanninga in *Skepter* 11.2 (1998): <https://skepsis.nl/martina/>

SAY
NO
TO
5G

De foto's en illustraties bij dit artikel zijn louter illustratief en komen niet uit het gerecenseerde boek.

The truth is obscured by rumors about coronavirus.

het China van Mao Zedong zal verbleken. De auteurs die Pasmans aanhaalt om zijn beweringen te ondersteunen, zijn zonder uitzondering “zeer befaamd”, “vermaard”, “briljant”, en ze behoren “tot de wereldtop”. Een typisch voorbeeld is Judy Mikovits, “een grensverleggende microbiologe en auteur van het recent verschenen boek *Plague of corruption*, een uitgave waarmee ze haar leven riskeert” (pag. 104). Pasmans haalt geregeld Mikovits aan, steeds in zeer lovende bewoordingen. Wat hij vergeet te vermelden is dat haar omstreden medische claims volkomen vals bleken. Mikovits werkte mee aan de ‘documentaire’ *Plandemic* (waar Pasmans zijn titel aan ontleende) wat de Amerikaanse oncoloog David Gorski tot de volgende uitspraak bracht: “the amount of nonsense, misinformation, disinformation, and conspiracy mongering in Mikovits’ response to questions is truly epic”.

Het zal Pasmans allemaal worst wezen. De wetenschappelijke gemeenschap neemt Mikovits en zijn andere inspiratiebronnen niet ernstig, maar dat ligt

niet aan hen. Waaraan dan wel? Pasmans geeft geen duidelijk antwoord. Het zou kunnen dat al die vele duizenden biologen, virologen, vaccindeskundigen, epidemiologen, biostatistici enzovoort, in de zak zitten van Bill Gates, Big Pharma en diegenen die verantwoordelijk zijn voor het 5G netwerk. Wiens brood men eet, enzovoort. Maar velen onder hen kennen domweg de ware toedracht niet. “Mensen worden al decennia onwetend gehouden”, merkt Pasmans op. Gelukkig zijn er genoeg moedige dwarsdenkers, die zo ultraslim zijn dat ze het hele plan doorzien. Wat tienduizenden journalisten missen, zien mensen als Pasmans. De mainstream media ondersteunen “lustig en gedachteloos” de wereldwijde vaccinatiecampagne. Commentaar van Pasmans: “Je mag er gewoon donder op zeggen dat dit grootschalige experiment een aanzienlijk gedeelte van de bevolking letterlijk uit de weg zal ruimen en een ander deel zal niet enkel getraceerd worden via de ingespoten nanochips maar ook stilaan de overgang maken naar een artificieel organisme” (pag. 235).

Nutteloze virologen

Dit citaat staat ongeveer halverwege in het boek. Daarna gaat het de meer extreme toer op. Ik laat Pasmans nog eens aan het woord, want ik kan het zelf niet duidelijker verwoorden: “Musks ruimtetechnologie leidt ons naar het vaccin van Bill Gates (...) die ondertussen meer macht heeft dan Roosevelt, Churchill, Stalin en Hitler samen. Een kwantumtattoo met nanobots die zullen interageren met deze kunstmatige sub-realiteit, waardoor we stapvoets herleid worden tot computerterminals. De implementatie van 5G is dus cruciaal voor het succes van de technologische overname van de menselijke geest. Hierdoor verworden wij tot de Anne Franks 2.0” (pag. 246). Het boek bevat talloze van dergelijke uitspraken, die soms achteloos lijken neergepend, alsof het voor zichzelf spreekt wat er staat. Zo bijvoorbeeld over de anderhalvemetermaatregel: “Een regel die men ons opgelegd heeft om ons in de toekomst beter te kunnen traceren. (...) Het wordt ook al toegepast bij Special Forces Medical Sergeants. Een van de redenen waarom

“Telkens Pasmans een pseudowetenschappelijke bewering doet of een complottheorie aanhaalt, gaat hij meteen voor de meest radicale versie ervan.”

deze mannen gedrild zijn om op anderhalve meter van elkaar te vertoeven, is omdat ze zo individueel getraceerd kunnen worden via satellieten. En hoe beter wij hier nu in geconditioneerd worden, hoe beter elk van ons in de nabije toekomst gevolgd kan worden en met wie je allemaal contact hebt gehad. Het kan allemaal via het vaccin in combinatie met het kunstmatige smart grid” (pag. 356). Verbluffend, al die onthullingen. Langzaam maar zeker maakt Pasmans duidelijk waarover het gaat. De hele coronacrisis is opgezet spel. De burger moet geloven dat er een levensgevaarlijk virus rondwaart, maar dat de redding in het vaccin schuilt. Uiteindelijk wil een kleine groep mensen, waaronder Bill Gates, de hele mensheid onder controle krijgen. Of erger, dat is niet steeds duidelijk. Zo

schrijft Pasmans: “5G zal in fasen opgetrokken worden naar 60GHz en op dat punt zal ons lichaam zo goed als stoppen met de opname van zuurstof.” Pasmans ontkent het bestaan van het virus op zich niet (wat sommige complotdenkers wel doen), maar heeft er een mening over die het gros van de virologen ongetwijfeld verrassend vindt. Vaccins zijn om meerdere redenen verwerpelijk, maar geen nood, Pasmans heeft zelf een medisch wondermiddel ontdekt: “Van harte kan ik je aanbevelen: magnesium, de vorm l-threonaat, het aminozuur l-lysine en het kruid *andrographis paniculata*. Voorts is fulvinezuur in staat om de nadelige effecten van straling op het lichaam te reduceren.” (pag. 261) Of Pasmans, die niet medisch geschoold is, dergelijk advies mag geven laat ik hier in het midden.

Virologen hebben ons niets zinnigs te vertellen in deze crisis. We moeten hen, aldus Pasmans, zo snel als het kan inruilen voor “volledig onafhankelijke stralingsdeskundigen en critici van kunstmatige intelligentie die onze soort kunnen behoeden voor decimatie en ons uit de klauwen van een artificieel totalitair regime kunnen houden.” (pag. 266)

Fan van David Icke

Het is ondertussen duidelijk dat er geen beginnen aan is om alle claims in het boek te bespreken. Telkens Pasmans een pseudowetenschappelijke bewering doet of een complottheorie aanhaalt, gaat hij meteen voor de meest radicale versie ervan. Laat ik een voorbeeld geven. Op pag. 293 gaat het over “de inside job die 9/11 was”. Pasmans citeert instemmend de soapacteur en muzikant Ronn Moss, die ontkent dat echte vliegtuigen zich te pletter vlogen tegen de WTC torens. In werkelijkheid waren het hologrammen, denkt hij. Van alle mogelijke complotdenkers, is Pasmans het

meest in de ban van de Britse voormalige voetballer en sportjournalist David Icke, die hij tientallen keren citeert. Icke denkt onder meer dat een "interdimensioneel" ras van reptielachtigen de eigenlijke macht op aarde in handen hebben. Ze creëerden een genetisch gewijzigd mensenras dat zelf half reptiel is. Een en ander heeft ook te maken met de illuminati, het geheime genootschap dat al eeuwen de mensheid angst aanjaagt, zodat de reptielmensen zich kunnen voeden met de negatieve energie die door de angst vrijkomt. Of toch iets in die zin.

Tussendoor is David Icke ook antisemiet, beweert hij dat de vervalsing bekend als 'de protocollen van de wijzen van Zion' authentiek is en dat we in de matrix leven die gecontroleerd wordt vanop de maan. Wie meer in detail wil weten wat Icke zoal allemaal beweert, zie Wikipedia⁴. Pasmans verwijst niet naar de reptielen-theorie en het antisemitisme (al sneert hij wel naar George Soros, de miljardair en filantroop die vaak het mikpunt is van antisemitische haatberichten). Maar hij volgt David Icke in zijn waanbeelden over de nieuwe wereldorde.

Op weg naar de totalitaire samenleving

Elke pagina bevat minstens één bewering die manifest onwaar of verdraaid is, of die slechts een deel van het verhaal vertelt. Ik geef een voorbeeld. Op pagina 219 verwijst Pasmans naar Gandhi, die in 1921 schreef "dat vaccinatie een barbaarse en dodelijke misleiding is". Pasmans verzwijgt dat Gandhi later zijn mening volkomen herzag. (Overigens reageerde hij eerder tegen de Britten, dan tegen vaccinatie op zich.) In 1930 was hij getuige van een uitbraak van de pokken,

“een nieuwe wereldorde” wil realiseren. Misschien verschillen Marcel Messing en ik van mening over wat complotdenken is. Elke de Klerk houdt het eerder zweve-
rig: “De lockdown van de gehele aarde in dit universum duurt eigenlijk al vele eeuwen maar zal nu spoedig eindigen. Dan vangt de echte vrijheid aan. De woorden van Jezus – *het leven is als een brug. Loop eroverheen maar blijf er niet hangen* – zijn nu cruciaal”.

Helemaal niet grappig noch zweverig vind ik het nawoord van de homeopathische arts Kris Gaublomme. Hij geeft wat goede raad aan wie kritisch wil zijn: “Met een minimum aan onderzoek praat je de doorsnee arts al snel onder tafel als het over vaccins gaat”. En: “Laat deze absurditeit de trigger zijn om in actie te schieten en te ijveren voor het enige alternatief voor een covidvaccin: een natuurlijke groepsimmunitet in plaats van een fictieve immunitet na vaccinatie”. Met andere woorden, Gaublomme bepleit een soort *Survival of the fittest* als strategie. Het is nochtans zelden een goed idee om ethiek te baseren op de bijwijlen gruwelijke natuur.

Johan Braeckman

is hoogleraar wijsbegeerte aan de Universiteit Gent en redactielid van *Wonder* en is gheen *Wonder*.

waarbij kinderen stierven omdat ze niet waren gevaccineerd. Gandhi zei toen: “I can’t sleep. (...) I feel the weight of their deaths on my shoulders. I prevailed upon their parents not to get them vaccinated. Now the children are passing away”⁵.

Opvallend is ook de wijze waarop Pasmans zich psychologische inzichten en sommige schrijvers toe-eigent. Zo citeert hij meerdere keren instemmend George Orwell en Aldous Huxley (wat veel complotdenkers doen) en verwijst hij naar de cognitieve dissonantietheorie. Blijkbaar ondervindt een middelgroot leger van journalisten, wetenschappers en academici die ‘het officiële verhaal’ volgen, ernstige cognitieve dissonantie ten gevolge van de schokkende informatie die Pasmans verzamelde. Hun dissonantiere-ductie bestaat erin om de hele ontmaskering straal te negeren en nóg sterker, geloof te hechten aan wat de virologen en hun collega’s vertellen. Het is dan ook duidelijk, aldus Pasmans, dat “de biofarmaceut Willem Engel” terecht zegt dat “het hele wetenschappelijke model best op de schop kan” (pag. 346).

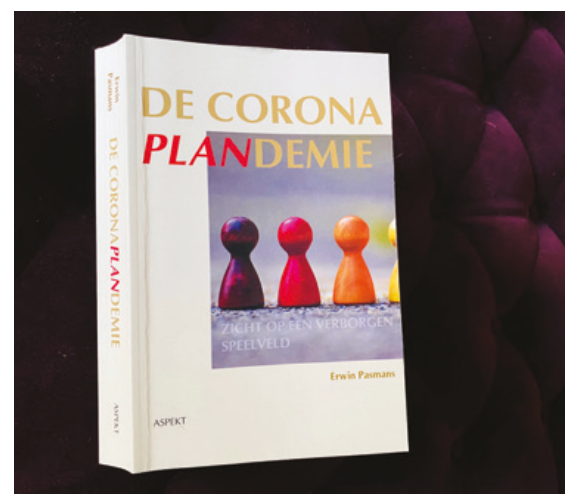
Op pagina 295 staat wat wellicht de beste en meest compacte samenvatting is van het boek: “En dit is dus de bedoeling. Ons allen afhankelijk maken van een globale totalitaire staat, waarbij slechts een

minimale uitkering ons zal zijn vergund. De volgende stap zal een soort van puntensysteem zijn dat op je ingeplante chip staat. Maar om tot dit punt te komen moet er eerst een economische ramp gecreëerd worden. Hierdoor zullen de meeste mensen zelf gaan smeken om een vaccin met nanotechnologie waarvan zij denken dat deze de redding zal brengen (...)”

Tot slot. Maar liefst drie mensen schreven een nawoord bij het boek: Marcel Messing, Elke F. de Klerk en Kris Gaublomme. Geen onbekende namen voor skeptici. Ik kan het niet laten om ook uit hun bijdragen een paar zinnen te citeren, ze spreken voor zich. Marcel Messing is nog onbedoeld grappig. Hij schrijft: “Als u dit boek na lezing terzijde legt met de gedachte dat hier de zoveelste complotdenker aan het woord is, vergist u zich”. Ik moet bekennen dat ik me dan blijkbaar toch zeer ernstig vergis. Een beetje verder schrijft Messing dat Pasmans aantoonde “dat de mens gereduceerd wordt tot een object van een diabolische machtselite” (...), die

4. https://en.wikipedia.org/wiki/David_Icke

5. Jonathan Berman: *Anti-vaxxers. How to Challenge a Misinformed Movement* (The MIT Press, 2020, pag. 50)

De Coronaplandemie
Erwin Pasmans
ISBN 9789464240603
512 p.
€ 27,95
Uitgeverij Aspekt B.V.

In Gods naam

Een geschiedenis van religieuze intolerantie

Seline O'Grady vertelt in dit boek bijna 400 bladzijden lang over de (in)tolerantie die joods-christelijken en islamieten leidden tot soms huiveringwekkende gruweldaden die ze dachten te moeten plegen in Gods naam. Haar relaas dat zich uitstrekt over 1700 jaar, helpt om de huidige verstandhouding tussen het Westen en de Islam te begrijpen en in die zin komt het geen dag te laat. De tijdlijn start in 303-305 n. Chr met de vervolging van de christenen onder de Romeinse keizer Diocletianus en eindigt 6 bladzijden later in 1990 met: "de Cairo-verklaring van de Mensenrechten in de Islam wordt aangenomen door de OIS en erkend door de Verenigde Naties".

Tolereren is beledigen (Goethe)

De inleiding is belangrijk: "twijfel zaaien ... samen leven ... terroristische aanslagen ... En die twijfel is, ten diepste, de reden voor dit boek". O'Grady legt uit wat er zo verkeerd is aan tolerantie omdat die inhoudt dat degene die tolereert zich beter voelt dan de ander, terwijl de getolereerde zijn inferioriteit moet aanvaarden, dikwijls gewoon om niet gedood te worden. Wat me trof was dat ze aantoont dat de islam er qua geweld beter uitkomt dan de christenen, die door de eeuwen heen vooral de joden met veel geestdrift vervolgd hebben.

Godsdienst is macht

Godsdienst kon en kan gebruikt worden als bindmiddel om volgelingen het nodige groepsgevoel te geven waarmee de generaal aan de slag kan om gebieden te veroveren. Dat had Mohammed in 610 begrepen, maar Constantijn al eerder in 312 ook! De pausen waren evenmin vies van wereldlijke macht. Urbanus II roept in 1095 op tot de eerste kruistocht met allerlei beloften van eeuwige zaligheid en gehoorzamen aan Gods wil. Er volgen genocides in het Rijnland waar de kruisvaarders Joden doden. Ze veroveren Jeruzalem en richten een bloedbad aan onder

moslims en opnieuw onder de Joden. Opeenvolgende pausen weten nog méér volk onder de wapens te krijgen, of het nu gaat om de bevrijding van al-Andaloes, om de heidenen van Noordoost-Europa te vernietigen of de Albigenzen in de pan te hakken. O'Grady toont aan dat de Islam altijd een veroveringsgodsdienst geweest is, niet alleen voor de stichter, Mohammed, maar voor al zijn volgelingen tot op heden.

Onderlinge ruzies

Intussen staan zowel in de islam als in het christendom personen op die menen dat de anderen het woord Gods verkeerd begrepen hebben. De sjiïeten staan tegenover de soennieten, de rooms-katholieken tegenover de protestanten, de lutheranen tegenover de calvinisten, enz. De Ottomanen brengen ongeveer 1,5 miljoen Armeense christenen om van 1915 tot 1923. Het Vaticaan tekent een concordaat met Nazi-Duitsland, Ben Goerion roept de onafhankelijke staat Israël uit.

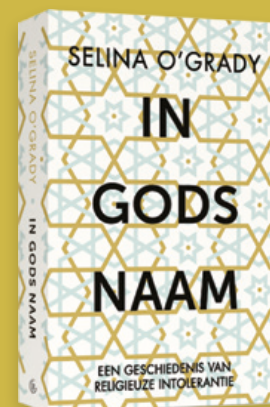
Altijd en overal wordt er geweld gebruikt in de naam van de eigen god en worden martelaren geëerd met bv. 72 maagden. O'Grady laat in het midden of het om (witte) druiven of maagden gaat en om hoeveel stuks, want daarop ligt in dit boek niet de focus.

Joden krijgen de schuld

Als het mis gaat, is het de schuld van de joden: zij brachten de pest in de wereld, Dreyfus was een jood (p.356) en de "Protocollen van de Oudsten van Zion" werd over de hele wereld een bestseller. Iedereen kon lezen wat ze van plan waren (p.377) en niet alleen Hitler, maar talloze anderen gingen onmiddellijk uit van de echtheid van het werk. Christenen en in mindere mate moslims hebben door de eeuwen heen joden vervolgd. Het feit dat machtshebbers dikwijls bij joodse geldschietters veel geld hadden moeten lenen om hun oorlogen te bekostigen, zorgde ervoor dat ze de heersende vooroordelen nieuw leven inbliezen als hen dat goed uitkwam, wat o.a. Hendrik III in 1233 met succes deed (p.169).

Eén god, één godsdienst

Selina O'Grady neemt de lezer mee door de geschiedenis van de moslims, de christenen en de joden, de 3 religies van hetzelfde soort boek die onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Ze toont aan dat monotheïsme een uitstekend bindmiddel is en uitermate geschikt om een vijand te

In Gods naam

Selina O'Grady

ISBN 9789401916837

446 p.

€ 29,99

Uitgeverij Omniboek

creëren voor iemand die erop uit is macht te verwerven.

Iedereen die geïnteresseerd is in de historie van de westerse christenheid en de Euro-nabije islam zal door dit werk geboeid zijn.

Het is geen opwekkende lectuur: de wreedheden gepleegd in Gods naam duren voort tot op vandaag. Het is evenmin een saaie geschiedenisles. Soms is de toon droog en ter zake (p.165 "De kruistocht tegen de katharen was vanzelfsprekend wreed... staken ze de ogen uit en sneden hun oren, neus en lippen af"), soms schetst ze een levendig tafereel: "De grote en pezige sultan, gekleed in een zwarte zijden kaftan, hield hof in het grote, schitterende Topkapipaleis, met uitzicht over de Bosporus waarop honderden schepen kriskras door elkaar voeren." (p.237)

Noten per hoofdstuk, een indrukwekkende bibliografie en een register sluiten het boek af.

O'Grady was vele jaren verbonden aan de BBC televisie. Ze schreef al eerder "And man created God".

Gerda Sterk
is SKEPP-bestuurslid.

Je mag zeggen wat je denkt

zolang je maar hetzelfde denkt als iedereen

Andreas Kinneging (1962) is hoogleraar rechtsfilosofie aan de Universiteit Leiden. In 1987 werd hij nationaal kampioen gewichtheffen (daarop alludeert hij in zijn inleiding: "Zoals gewichtheffen technisch de moeilijkste sport is, is de dichtkunst de moeilijkste literaire stijl."). Tegenwoordig lijkt hij me een redelijk omstreden intellectueel. In 2020 verscheen zijn werk 'De onzichtbare maat. Archeologie van goed en kwaad'.

Socrates

"Je mag zeggen wat je denkt" is een verzameling van 59 essays over uiteenlopende onderwerpen, gaande van 'Vrijheid en/of Gelijkheid' tot 'De Vereisten van het Huwelijk', afgesloten met een 'interview' met de auteur. Opvallend is zijn geloof in de Griekse filosofie, met Plato op kop, gevolgd door de christelijke leer, Augustinus en Thomas van Aquino. Hij toont zich meestal behoudsgezind. Alles lijkt vroeger beter en dan heeft hij het niet alleen over de filosofie van Plato maar bijvoorbeeld ook over de opvoeding van kinderen (zie 'Morele Achteruitgang'). Hij beargumenteert zijn opinie, ook als die lijnrecht ingaat tegen de heersende opvattingen. In dat verband is de afbeelding op de kaft van Socrates die de gifbeker aanvaardt goed gekozen. Zijn proces i.v.m. de vrijheid van meningsuiting is immers het beroemdste aller tijden. Kinneging betoogt dat die vrijheid méér dan ooit onder druk staat in de moderne samenleving. Ook de achterflap geeft iets prijs: we zien de hoogleraar rechtsfilosofie met een bontgekleurde pet op ('klak' zouden we in het Vlaams zeggen), een hoofdeksel dat je niet direct met een hoogleraar associeert. De verschillende kleurtjes kunnen de verschillende meningen zijn.

Taal, vertalen

Het krioelt in zijn tekst van de Latijnse zinnen, die niet altijd vertaald worden. Ook Engelse citaten worden zelden in het

Nederlands omgezet. In het hoofdstuk over taal, vertalen... legt hij uit waarom. De columns bestrijken verschillende thema's, waaronder de verhouding tussen recht en moraal, mensenrechten, de opleiding tot jurist, het universitair onderwijs, seks, het gezin en muziek. Een aantal columns behandelt de tegenstelling tussen vrijheid en gelijkheid. Hij verwijst naar het communisme, inclusief de Goe-lagkampen, en stelt dat het streven naar gelijkheid de vrijheid ondermijnt.

Uitnodiging tot nadenken

Lezen in dit boek is een uitnodiging tot nadenken. Je hoeft het niet altijd eens te zijn met Kinneging. Is voor de meeste vrouwen seks enkel te genieten als ze de man kennen en kunnen vertrouwen? (p. 229). Zijn de idealen van Verlichting en de Romantiek niet zo ideaal? Hebben ze te veel de nadruk gelegd op het individu en zijn belangen? Kinneging denkt alvast van wel. Opmerkelijk is ook het essay met de titel: 'Valt Amerika uit elkaar?' Kinneging stelt vast – zoals iedereen die rond deze tijd het nieuws volgt – dat het inderdaad gebeurt. Maar, beargumenteert hij (met de hulp van Plato en Aristoteles als ze het hebben over rijkdom en armoede), het is niet de schuld van Trump! Iedereen onder ons die riskeerde al eens iets goeds over Trump te zeggen (bijvoorbeeld dat de V.S. geen buitenlandse gewapende inmengingen organiseerde de laatste 4 jaar) weet dat je riskeerde zonder pardon of discussie uit de vriendenkring gegooid te worden.

Al ben je het niet eens met Kinneging, al vind je hem eigenwijs en verwaand (hij lijkt te weten wat 'normaal' is), een tegenstem moet er zijn, discussie moet kunnen en dat is de hoofdgedachte van dit boek. "Zelfs als de opvattingen van zo'n dwarsligger met zekerheid onjuist zijn", stelt Kinneging, "hebben ze nog hun maatschappelijk nut." Helaas is het vandaag bijna gevaarlijk om een dwarsligger te zijn: "Geen wonder dus dat niemand meer iets spannends of ongewoons durft te zeggen."

Minpuntje: het boek heeft geen lijst van geraadpleegde werken. De auteur vermeldt in de tekst bij wie hij soms de mosterd haalde en komt dan meer dan eens met een aansporing: "erg leerzaam", "neem en lees!".

Gerda Sterk

is SKEPP-bestuurslid en lid van de raad van bestuur van de VJV

Uit een interview in Knack 10/06/20 over de coronacrisis Kinneging: 'Daarvoor maakt die crisis te weinig indruk. Mensen worden pas wakker als ze echt pijn gaan lijden. Dus eerst moet het nog veel slechter worden. Wat zou het goed zijn als de winkels wat vaker dicht waren en we meer tijd en rust hadden voor elkaar, om ons te bezinnen, goede boeken te lezen en na te denken over de vraag hoe te leven. Maar ik vrees dat de meeste mensen de afgelopen maanden toch vooral veel televisie hebben gekeken, en overmatig hebben gegeten. Wat we nu meemaken, beschouwen we graag als abnormaal. We willen zo snel mogelijk ons oude haastige leventje weer hervatten en zo druk zijn dat we niet met de grote vragen worden geconfronteerd.'

Je mag zeggen wat je denkt

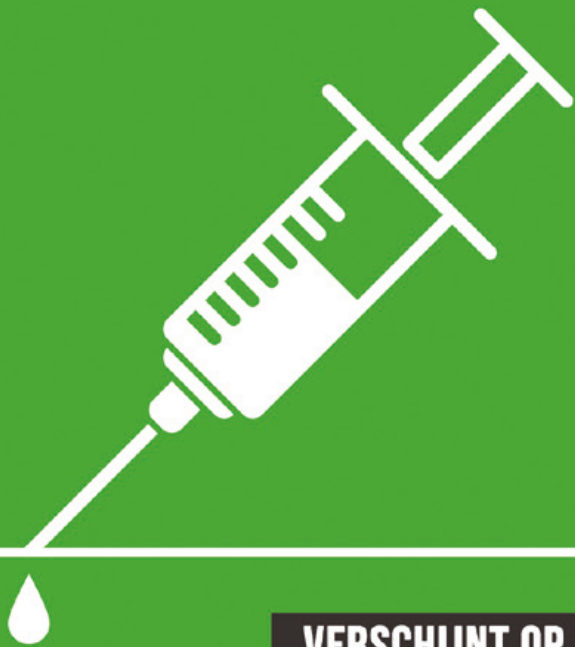
Andreas Kinneging

ISBN 978 90 446 4619 1

296 p.

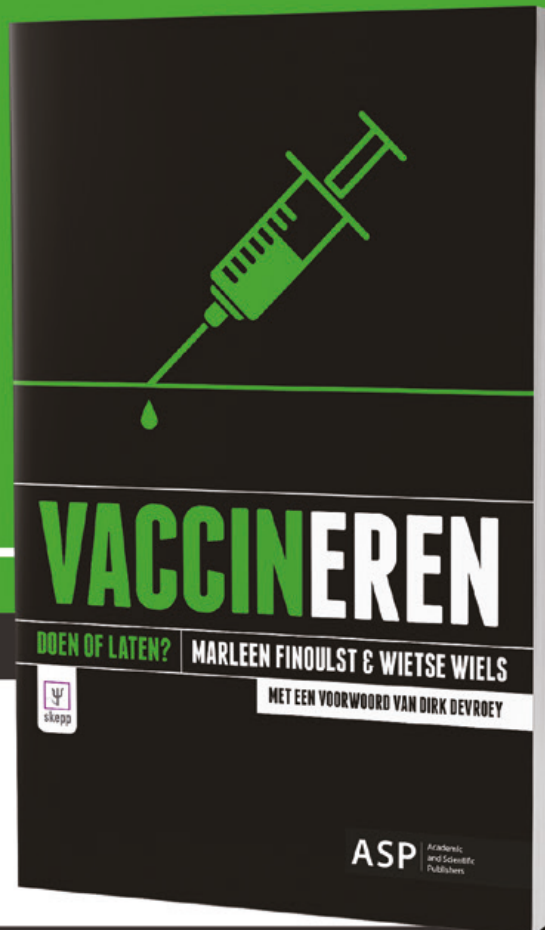
€ 19,99

Prometheus Amsterdam

VERSCHIJNT OP 16 MAART

VACCINEREN

DOEN OF LATEN?

MARLEEN FINOULST EN WIETSE WIELS

MARLEEN FINOULST (KNACK - BODYTALK) EN WIETSE WIELS, BEIDEN ARTS EN BESTUURLID VAN SKEPP VZW, GAAN OP ZOEK NAAR ANTWOORDEN. MET EEN VOORWOORD VAN DIRK DEVROEY.

Vaccineren. Doen of laten? legt in heldere taal uit wat een vaccin is, hoe het werkt en getest wordt, welke bijwerkingen er mogelijk zijn en waarom steeds meer burgers het vertrouwen in vaccins lijken te verliezen.

BESTEL UW EXEMPLAAR VIA WWW.ASPEDITIONS.BE

DE REEKS DE SKEPTISCHE KIJK

WORDT VERWACHT

ASP Academic and Scientific Publishers

